

Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období* na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky

David Novotný

Mezi systémové změny, které vyvolal nezdařený odboj českých stavů proti Ferdinandu I., patří jmenování královských rychtářů v českých královských a věnných městech.¹ Literatura se většinou shoduje v názoru, že se jednalo o závažné omezení městské samosprávy prostřednictvím úředníků s přímými vazbami na panovníka a českou komoru.² František Roubík, autor jediné shrnující studie k problematice královských rychtářů, věnoval na základě pramenů centrální provenience pozornost primárně pražské-

---

* Článek vznikl pod vedením Mgr. Petra Černikovského jako součást diplomové práce *Vztahy královských věnných měst jihovýchodních Čech k panovníkovi v době předbělohorské (1526–1618/20)*, obhájené v roce 2007 na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

¹ V textu užívám označení „královský rychtář“ či „rychtář“. Jedná-li o rychtáře městského, je to výslovně uvedeno. Materiály uložené v rámci fondu AM Vysoké Mýto v SOKA Ústí nad Orlicí mi nebyly dostupné. Vzhledem k omezenému rozsahu studie nebylo možné detailněji řešit problematiku městských elit; pod tímto označením zjednodušeně rozumím konšely, obecní starší, královské rychtáře a jejich příbuzné.

² Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*. Praha 1881; Demel, Jaroslav: *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I*. Praha 1904, s. 158–175; Janáček, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská I*, 2. část. Praha 1984, s. 173–335; Kapras, Jan: *Přehled právních dějin zemí České koruny I a II*, 3. vydání, Praha 1927, s. 138; Pánek, Jaroslav: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982, s. 21–22; Roubík, František: *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547–1785*. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy (dále SPDP)* 7, 1933, s. 121–188; Týž: *Královští rychtáři v pražských i jiných městech v letech 1547 až 1783*, SPDP 6, 1930, s. 265–355 (zejména s. 265–270 a 309).

mu souměstí. Naopak spíše opačným způsobem postupují regionální studie věnované problematice královských rychtářů v jednotlivých městech.³

Roubík interpretuje předbělohorské období jakožto prakticky neustálý konflikt panovníka se stavy a promítá tuto polarizaci do vztahů mezi městem a královským rychtářem. Roubík dále naznačuje, že královský rychtář býval zpravidla jmenován z řad měšťanů daného města. Do jaké míry tato skutečnost ovlivnila postoj královského rychtáře v jeho „povolání“? A naopak jakým způsobem ovlivnila náhled města na panovníkova zástupce? Byl příslušný královský rychtář spíše „zeměpanským úředníkem“ (jak tvrdí Roubík) nebo zůstával i nadále především měšťanem? Tyto otázky se pokusím zodpovědět v následujícím textu.

Jmenování královských rychtářů nepředstavovalo z hlediska celkové politiky habsburských panovníků až tak překvapivý jev. Již po povstání komunerů počátkem 20. let 16. století byla podobná instituce zřízena v Kastilii (*corregidores*) a posílením pravomocí královského zástupce (*Anwalt*)

---

³ *Ankert, Heinrich: Die königlichen Richter der Stadt Leitmeritz. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále MVGDB) 44, 1906, s. 492–503; Katzerowsky, Wenzel: Die königlichen Richter von Saatz. MVGDB 18, 1880, s. 60–68; Nekola, František. Královští rychtářové v Klatovech. In: Programm c. k. státního reálného a vyššího gymnasia v Klatovech vydaný za školní rok 1904–1905, Klatovy 1905, s. 5–16. Svým zaměřením na konkrétní osobu královského rychtáře se z rámce předešlých vymyká Bystrický, Vladimír: Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547. In: Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Red. Petr Vorel. Praha a Pardubice 1999 (dále SO), s. 125–134; k problematice sledovaných měst specializovaná studie neexistuje, k dispozici jsou pouze souhrnné práce Dvořák, Radovan: Vysoké Mýto. Stručné dějiny města. Ústí nad Orlicí 2003; Jireček, Hermenegild. Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějepisav-ný, životopisný i statistický. Vysoké Mýto 1884; Krušina, Josef: Z dějin Poličky. In: Poličsko. Vlastivědný sborník, Pardubice 1958, s. 7–20; Růžička, Jindřich – Krušina, Josef: Dějiny města Poličky I. Šest století feudálního řádu, Hradec Králové a Polička 1968; Štefka, Jan Václav: Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti. Polička 1893; Chrudimsko a Nasavrcko IV. Chrudim 1926; Charvát, Jiří: Stará Chrudim. Chrudim 1991 ad. Roubík, František: Královští rychtáři přinesl sice seznam rychtářů a „adjunktů“ ve venkovských královských a věnných městech, ale ten je (zřejmě nejen pro sledovaná města) krajně nepřesný.*

ve vídeňské městské radě roku 1526 také v alpských zemích.⁴ Krize v Čechách v letech 1547–1546 tedy posloužila „pouze“ jako katalyzátor snah panovníka o fiskální disciplinaci měst a posílení dohledu české komory nad nimi.⁵ Z tohoto hlediska představují změny vyvolané událostmi roku 1547 celkem logické vyústění předchozího vývoje a uplatnění starších zkušeností z jiných habsburských zemí. Toto uplatnění nutně nemuselo znamenat posílení dichotomie ve vývoji vztahů mezi panovníkem a stavy (panovník neposílil své postavení na úkor stavovského systému, ale v jeho rámci).⁶ Tomuto vývoji nasvědčuje jmenování královských rychtářů

⁴ Frank, Karl: *Die Institution der Königsrichter; Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens (dále ZVGMS) 10, 1906, s. 394–414; Chudoba, Bohdan: Španělě na Bílé hoře, Praha 1945, s. 42–46; dále synteticky a na základě starších studií Janáček, Josef: České dějiny I, 2. část, s. 173–335; dále obecně k postupu Ferdinanda I. vůči šlechtě i městům v alpských zemích i v Čechách v době vzniku podunajské říše Pánek, Jaroslav: První krize habsburské monarchie. SO, s. 11–24; k politice Karla V. a Ferdinanda I. vůči městům srov. Reinhard, Wolfgang: *Governi stretti e tiranici. Die Städtepolitik Kaiser Karls V. 1515–1556*, in: (edd.) Haider, Barbara – Kohler, Alfred – Ottner, Christine: *Karl V. 1550–1558. Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*. Wien 2002, s. 407–434; dále Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 265–355; k otázce celkového vývoje vztahů mezi Korunou a městy od 20. let 16. století v Kastilii srov. Thompson, Ian A. A.: *Crown and Cortes in Castile 1590–1665. Parliaments, Estates, Representation 2*, 1982, s. 301–320; v poslední době se k potrestání viniků odboje roku 1547 vyslovil Válka, Josef: *Trest a obnova pořádku. Normalizace. Ferdinand I. a počátky absolutismu III*, *Časopis Matice moravské (dále ČMM) 125, 2006, s. 343–365.**

⁵ Pešák, Václav: *Příspěvek k dějinám královské české komory. Sborník Archivu Ministerstva vnitra (dále SAMV) 6, 1933, s. 67–178; Týž: Berně v Čechách roku 1527, SAMV 7, 1935, s. 69–144. Primárním zájmem panovníka bylo splácení dluhů po Jagelloncích a úkolem komory bylo dluhy umořovat a získávat finance pro potřeby dvora. Jedním z důležitých zdrojů byla též města, srov. Placht, Otto: *České daně 1517–1652. Praha 1924, s. 20–35. Stálou potřebu hotovosti ostatně lze spatřovat i za postižením měst tzv. pivním tácem. O nepřímé daně vedl Ferdinand I. spor se stavy i po roce 1547, srov. Pánek, Jaroslav: Stavovská opozice, s. 18–54.**

⁶ Le Goff, Jacques: *Středověká imaginace. Praha 1998, s. 302–318.*

právě z řad měšťanstva, což mělo za následek „schizofrenní postavení“ královského rychtáře ve vztahu k městské komunitě.⁷

Vedle královských rychtářů ve venkovských královských a věnných městech došlo v pražském souměstí ve stejné době k jmenování královských hejtmanů. Postup panovníka je i v tomto případě poměrně logický a užitelný. Jmenování královských rychtářů v pražských městech by s ohledem na význam a specifika sídelní aglomerace prosazování zájmů panovníka nepostačilo, neboť královský rychtář nebyl kompetentní oznamovat panovníkova rozhodnutí a příkazy šlechticům, kteří byli v hojném počtu v Praze usazeni.⁸ Pravomoc královského rychtáře se v Praze i na venkově vztahovala pouze na obyvatelstvo spadající pod městské právo, případně na poddané města v okolních vesnicích.

Pražští hejtmani i královští rychtáři byli jmenováni zřejmě záhy po červencových soudech s městy. Od října 1547 tedy panovníkovy zájmy v Praze hájili hejtmani a královští rychtáři, ve venkovských městech pak pouze královští rychtáři. Královští rychtáři mimo Prahu stáli pod přímým dohledem české komory.⁹ Kompetence pražských a mimopražských královských rychtářů se však nelišily. Vedle instrukcemi daných úkolů snad měli být zjevným dokladem toho, že povstání z let 1546–1547 bylo potlačeno, a upozorňovat tak na lichost dalších podobných snah.¹⁰

⁷ *V případě šlechty lze paralelu tohoto postupu spatřovat v integraci šlechty prostřednictvím pražského místodržitelského dvora, o čemž Bůžek, Václav: Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků. České Budějovice 2006; samotná otázka královských rychtářů v tomto ohledu zůstává bez novější studie nezodpovězená.*

⁸ *Roubík, František: Královští hejtmané, s. 121–188. Ve venkovských městech spadali šlechtici usazení ve městě do kompetence krajských hejtmanů. V Praze byl komoře podřízen i úřad perkmistra hor viničných, srov. Tomas, Jindřich: Hospodářské a sociální poměry v pražských městech v letech 1518–1547. Pražský sborník historický (dále PSH) 7, 1972, s. 62–96; dále Válková-Frýzová, Marie: Úřad perkmistra pražských viničných hor. SPDP 6, 1930, s. 1–148.*

⁹ *Roubík, František: Královští hejtmané, s. 121–130; Týž: Královští rychtáři, s. 267; k ustavení královských rychtářů z Ottersdorfu, Sixt: O pokoření stavu městského léta 1547. Ed. Janáček, Josef. Praha 1950, s. 136–143.*

¹⁰ *Tak Roubík, František: Královští hejtmané, s. 121–130.*

Z hlediska pánů a rytířů bylo jmenování hejtmanů a královských rychtářů vzato na vědomí bez jakýchkoliv protestů.¹¹ Nešlo zde však pouze o to, že se jich zřízení této nové instituce v podstatě netýkalo a vztahy mezi městy a dvěma stavy vyššími byly stále dosti napjaté, ale naopak v případě Prahy nabízely posty hejtmanů, vyhrazené pánům (staroměstský a novoměstský hejtman) a rytířům (malostranský hejtman), možnost uplatnění v panovníkových službách. Přestože po finanční stránce se nejednalo o úřady příliš lukrativní, řada pánů a rytířů v Praze stejně běžně pobývala a vlastnila zde nemovitosti, a tak i pouhých 300 kop grošů míšeňských (tedy 150 kop grošů českých) služného ročně představovalo vítaný příjem. Navíc byly posty hejtmanů v pražských souměstích považovány všeobecně za společensky prestižnější než úřady hejtmanů krajských.¹² Určitou roli mohla hrát i interpretace zřízení úřadu královského rychtáře jakožto návratu k původnímu (středověkému) stavu, kdy panovníkovy zájmy ve městech hájili rychtáři rovněž. Nahlíženo tímto způsobem se jednalo o postup v podstatě legitimní - návrat k staré a tradicemi posvěcené instituci.¹³ Pravomoci rychtářů středověkých a královských rychtářů v českých městech po roce 1547 jsou skutečně v mnoha bodech totožné, avšak přímým pokračovatelem středověkých rychtářů byl nyní rychtář městský. Ve sledovaných městech (Chrudim, Polička i Vysoké Mýto) obstarával městský rychtář veškeré „policejní“ úkoly i po roce 1547. Opatrně lze vyslovit domněnku, že v tomto ohledu působil královský rychtář jako orgán dohlédací, což však musí definitivně potvrdit teprve rozsáhlejší komparativní studium.

Výběr a jmenování prvních královských rychtářů byly v kompetenci české komory. Roku 1547 (1552) zasahovali do výběru vhodných kandidátů ko-

¹¹ Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 51–52; též Roubík, František: *Královští hejtmané a Týž: Královští rychtáři*; oba autoři viní šlechtu z prosazování vlastních zájmů na úkor měst. Čelakovský prohlašuje, že Ferdinand I. viděl v městech silnějšího protivníka než ve šlechtě, kterou bylo možno získat díky její touze po úřadech.

¹² Roubík, František: *Královští hejtmané*, s. 145–160; bohužel toto konstatování dále nevysvětluje. Lze však důvodně předpokládat, že tento náhled pramenil z postavení pražského souměstí jakožto metropole Čech.

¹³ K rychtářům ve středověkých městech shromáždil celou řadu dokladů Šusta, Josef: *Dvě knihy českých dějin I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308*, reprint. Praha 2001, s. 41–79 a 266–280; k interpretaci jmenování královských rychtářů roku 1547 jakožto návratu k tradicím srov. Frank, Karl: *Die Institution der Königsrichter*, s. 395; Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 265–266; dále Chrudimsko a Nasavrcko, s. 153.

morní komisaři; na Chrudimsku jím byl Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova.¹⁴ V pozdějších obdobích doporučovali určité jedince na úřad rychtářů podkomoří královských věnných měst či hofrychtěři. Domnívám se, že se tak dělo na základě jejich znalosti konkrétní situace v kraji (Skuhrovský) nebo přímo ve městech (podkomoří, hofrychtěř). Česká komora si ostatně dobrozdání o kandidátech od podkomořího, hofrychtěře či krajského komisaře mohla přímo vyžádat. Královští rychtáři měli svůj úřad vykonávat ve shodě s instrukcemi, které jim byly vydávány českou komorou.¹⁵ Královští rychtáři měli být přítomni na zasedáních městských rad a dohlížet, zda nejsou krácena práva krále a konšelé plní své povinnosti. Vedle toho zodpovídali také za hájení fiskálních zájmů panovníka. Bez jejich vědomí neměla být konána žádná schůze obce a pokud k tomu přece došlo, byli povinni zpravit o příčinách jejího konání panovníka či komoru. V případech zajišťování klidu a pořádku ve městech měl královskému rychtáři podléhat podrychtěř. Předběžně však lze vyslovit názor, že reálně tyto „policejní“ pravomoci vykonával nadále rychtář městský.¹⁶ Vedle toho měl rychtář dohlížet též

¹⁴ Národní archiv (NA), fond Stará manipulace (dále SM), inv. č. 3399, kart. 2336, sign. S 260/1. *Do jisté míry může pomoci v objasnění otázky kompetencí těchto komisařů dopis Oldřicha Skuhrovského ze Skuhrova, Kryštofova syna. Dle něj lze předpokládat, že Kryštof Skuhrovský zastupoval v kraji českou komoru ve vztahu k městům, na něž se pravomoci krajských hejtmánů vztahovaly omezeně (především v záležitostech ve městech usedlé šlechty). Naopak komorní komisař řešil otázky související přímo s městskou samosprávou a královskými rychtáři, srov. též NA, SM, inv. č. 3318, kart. 2272, sign. S 201/9.*

¹⁵ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 266 konstatuje, že se dosud nepodařilo dohledat materiály, které by osvětlily počátky instrukcí. Bohužel se od roku 1933 nic nezměnilo. S ohledem na pozdější kontakty mezi rychtáři a komorou a její dominantní vliv na královská města soudím, že tyto instrukce byly vydávány právě komorou. *Instrukce pro královské rychtáře v Chrudimi, Vysokém Mýtě, Poličce, Hradci Králové, Litoměřicích, Kadani, Žatci, Mělnice, Lounech, Čáslavi, Českém Brodě, Klatovech, Vodňanech, Jaroměři, Slaném, Nymburce, Kolíně, Sušici, Domažlicích, Berouně, Písku, Dvoře Králové, Stříbru, Kouřimi a Táboře byla editována, srov. Sněmy české II, Praha 1880, s. 543. Detailní rozbor těchto instrukcí (jakož i instrukcí pro královské hejtmány v pražských městech) podává Roubík, František: *Královští rychtáři a Týž: Královští hejtmáné, dále též Čelakovský, Jaromír: Úřad podkomořský*, s. 57–72.*

¹⁶ *Alespoň v případech Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky nelze říci, že by existoval institut podrychtěře, ale naopak nadále jsou zmiňováni rychtáři městští. Přímou podřízenost městského rychtáře královskému rychtáři naznačuje Mužík, Petr: *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století. Sborník archivních prací (dále SAP) 27, 1977, s. 53–110.**

na svěcení svátků, pravidelnou návštěvu bohoslužeb. V Praze byli navíc rychtáři výslovně povinni dohlížet na přítomné cizince.

Hájení fiskálních zájmů se však neobešlo bez určitých nejasností, poněvadž první instrukce byla koncipována v mnoha ohledech dosti vágně.¹⁷ Podobně lze usuzovat, že nevyjasněná zůstávala též otázka cechů, o čemž svědčí dotaz vysokomýtského královského rychtáře Václava Ursína z počátku března 1548.¹⁸ Z dotazu je evidentní, že stejný problém řešili královští rychtáři i jinde. František Roubík se domníval, že nevyjasněnost zejména první instrukce byla záměrná. Generovala další spory, do nichž komora (potažmo panovník) mohla zasahovat a prosazovat královu autoritu ve městech.¹⁹ Podle mého názoru s tímto jednoznačným soudem Františka Roubíka – jistě z hlediska centrálních institucí království logickým – nelze souhlasit. Především instrukce vznikla na základě instrukcí pro pražská města z raného podzimu 1547. Je evidentní, že tato „pražská“ instrukce vznikla *ad hoc* záhy po červencových (soud nad městy) a srpnových (popravy na Hradčanech) událostech. Nedostatek času pro přípravu této předlohy dalších instrukcí tedy mohl zapříčinit onu Roubíkem kritizovanou nevyjasněnost a vágní formulace, které byly postupně odstraňovány.

Další instrukce byla vydána roku 1582 v reakci na epidemii moru, neboť královští rychtáři řešili větší množství pozůstalostí a ze strany české komory panovala obava ze zkrácení možných příjmů z odúmrtí.²⁰ Problematice odúmrtí nová instrukce skutečně věnuje značnou pozornost,

¹⁷ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 268 a *Týž: Královští hejtmané*, s. 121–130.

¹⁸ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 894, sign. H 60/19; „(...) mistři řemesel, obyvatelé v městě Mejtě Vysokém nejednou jsou ke mně chodili oznamující, kterak tovaryši a čeled' vandrovni jim se zpronevěruje a protiví a v pořádku dobrém z strany řemesel, jakož časuov předešlých jsou se zachovávali, státi nechtějí“ Dále žádá, jak se zachovat, „neb toho zprávu mám, že do jiných měst instrukcí vydány jsou, jak by se při těch ceších a řemeslích řídití a spravovati jměli.“ *K otázce náhledu panovníka na cechy srov. Janáček, Josef: Zrušení cechů roku 1547. Československý časopis historický (dále ČsČH) 7, 1959, s. 231–242.*

¹⁹ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 268–269 a *Týž: Královští hejtmané*, s. 121–130.

²⁰ *Německý dopis komory 31. srpna 1582 z Tábora císaři Rudolfovi II. viz Sněmy české VI. Praha 1890, s. 229; též Roubík, František: Královští rychtáři, s. 369–370.*

přičemž v těchto záležitostech měl královským rychtářům pomáhat nově jmenovaný prokurátor z řad městských „advokátů“ (řečníků). Do jaké míry ovšem pro tyto prokurátory byla jejich pozice lukrativní, zůstává otázkou. Měli být odměňováni českou komorou, avšak při vyplácení odměn docházelo k průtahům (čemuž nasvědčují události v Chrudimi roku 1597).²¹ Při nástupu nového královského rychtáře dokonce někdy prokurátor odmítl nadále svůj úřad vykonávat,²² případně česká komora vzala na vědomí, že královský rychtář „prokurátora (...) při právě vašem nepotřebuje“.²³

²¹ *Tehdejší chrudimský prokurátor Duchoslav Tuguryrn (od 1593, před ním Matouš Sokol – ty v seznamu adjunktů Roubík, František: Královští rychtáři, s. 343 vůbec neuvádí) žádal o „skromnou sumu“ na dvou gruntech u Chrudimi. Roku 1597 mu bylo řečeno, že má vyčkat. Na samém závěru 16. století žádal znovu spolu s královským rychtářem Březovským (žádost není datována, ale Březovský vykonával úřad do roku 1598). Jak celá záležitost dopadla, nelze říci, srov. NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; Tuguryrn dokonce porušil výslovně instrukce komory v záležitosti Anny Netorynové, srov. Malý, Tomáš: „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly ...“ Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v rané novověké Chrudimi. Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 55–100; k otázce „adjunktů“ v omezené míře též Roubík, František: Královští rychtáři, s. 268 a 290.*

²² *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29; vysokomýtský královský rychtář Jan Krušina píše komoře ohledně prokurátora a výslovně se odkazuje na instrukci, dle níž má „jednoho z předních řečníkův městských, kterýž tu obyčejně při tom právě nejvíce přie (!) od lidí vede a toho práva přítome[n] bejvá, však s dovolením Vašich Milostí obral a objednal, kterýž také přísahou zavázán jsouce, na to svůj bedlivý pozor, aby žádné takové pokuty, na nás připadlé, přehlédnuty nebyly, míti a takové všechny rozepře a takové pokuty zde mně věsti má“.* *Od roku 1592 byl tedy prokurátorem (jak je výslovně nazýván komorou) Jan Ursinus Pardubský. Nový rychtář Jan Buček však oznamoval komoře 25. října 1598, že Pardubský již prokurátorem být nechce, a žádal, aby byla komorou zaslána prokurátorovi odpověď a nařízeno setrvání v úřadě.*

²³ *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29; česká komora 13. ledna 1617 oznamuje Vysokomýtským, že nový královský rychtář Jeroným Husinecký složil přísahu a mají ho být poslušni. Během přísahy Husinecký oznámil, že „prokurátora“ Václava Tovačovského nepotřebuje. Sám Tovačovský nastoupil do úřadu prokurátora 1607 (navrhl jej Diviš Nádhera) po smrti předchozího prokurátora Jana Rába.*

Ačkoliv byl prokurátor vázán přísahou české komoře a panovníkovi, nepřestával být členem městské rady (pokud jím byl před jmenováním).²⁴

Poslední instrukce pro královské rychtáře a hejtmany ve sledovaném období (1547–1619) pochází z roku 1617.²⁵ Vedle dohledu nad zasedáním městských rad měli rychtáři nyní aktivně zasahovat do sporů mezi konšely, výslovně jsou zmiňovány též záležitosti svobodných městských gruntů, nad nimiž měl rychtář vykonávat dohled. Královští rychtáři měli pořídit soupis všech špitálních, chudinských a kostelních nadání, což poněkud zvyšovalo jejich pravomoc. Navíc instrukce poprvé hovořila výslovně o záležitostech cechovních.²⁶ Zdá se však, že v určitých ohledech pouze sankcionovala stávající stav (srov. případ z Vysokého Mýta v roce 1548).

Velice důležitou otázkou zůstávalo odměňování za vykonané služby králi. Instrukce tuto problematiku neřešily, čímž ponechávaly volné místo pro ovlivňování příslušného jedinice městem.²⁷ Rychtářem se většinou stávala osoba zámožná, která nebyla odkázána na služební příjmy. Případný méně zámožný jedinec musel doufat v dobrou vůli městské rady. Je tedy

²⁴ Např. chrudimský Duchoslav Tuguryn, srov. SOKA Chrudim, fond Archiv města Chrudim (dále AM CR), *Liber contractuum ab anno 1584*, inv. č. 374, č. knihy 166, sign. B 15 (I B 15), fol. 244v (1595), 274v (1596), 303v (1597 tehdy obecním starším) atd.

²⁵ Edici instrukce pro pražské královské rychtáře z 3. listopadu 1617 přináší Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 315–323. Lze očekávat, že její znění nebylo odlišné od instrukcí do ostatních královských měst; srov. též Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 72. Roubík ani Čelakovský však nejsou schopni doložit konkrétní dopad instrukce z roku 1617. Dohled nad chudinskými a kostelními nadáními navíc nutně nemusel souviset s narůstajícím konfesijním napětím v zemi.

²⁶ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 271, soudí, že dohled nad cechy začali královští rychtáři vykonávat *via facti* bez konkrétních pokynů. Toto konstatování je však částečně v rozporu se slovy vysokomýtského rychtáře: „(...) neb toho zprávu mám, že do jiných měst instrukcí vydány jsou, jak by se při tejh ceších a řemeslích řídití a spravovati jměli.“ Je možné, že se tyto „dodatečné instrukce ad hoc“ nedochovaly, případně dosud nebyly objeveny. Navíc problém s dohledem nad cechy nelze příliš absolutizovat, například ještě roku 1610 píše Šimon Hořepnický z Vysokého Mýta, že nad cechem řeznickým vykonává „*Ius patronatus*“ purkmistr, srov. NA, SM, inv. č. 1262, kart. 893 a 894, sign. H 60/7 a 19. Výslovně se v oficiální instrukci cechy objevují až v roce 1617.

²⁷ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 294–295. Roubík tuto skutečnost rozsáhle komentuje s tím, že se jedná o jasný důkaz nedokonalosti tehdejší správy.

pochopitelné, že hleděl se zástupci města udržovat korektní vztahy.²⁸ Mohl být ovšem také odměněn nepřímo, o čemž svědčí příklad vysokomýtského rychtáře Jana Bučka, jehož dům byl roku 1604 vyjmut z povinnosti platit šosovné.²⁹

Instrukce pro královské rychtáře ve venkovských městech představují bezesporu zajímavý preskriptivní pramen. Je však třeba mít stále na paměti, že představovaly pouhý „předpis“, v rámci nějž měli jednotliví královští rychtáři postupovat. Realita se tedy od instrukce mohla dosti lišit, a to případ od případu. Podle mého názoru ostatně komora neměla reálné možnost striktní dodržování instrukce na rychtářích a prokurátorech vynutit, poněvadž jejich nejčastější kontakt s centrálními úřady představovalo zpravidla každoroční obnovování rad podkomořím. Komora s tím zřejmě do určité míry počítala, a tak základním úkolem rychtáře zůstával dohled nad pokutami a pozůstalostmi, představujícími komorní příjem. Jakým způsobem bude rychtář postupovat v určité kauze zůstávalo v podstatě „jeho starostí“ a na komoru se obracel patrně pouze v nutných případech, případně obával-li vlastního „zlehčení“ či nesouhlasu části obyvatel města se svým postupem (což lze doložit v Chrudimi v 90. letech 16. století). Bez vlivu na postup královského rychtáře nezůstávaly ani interpersonální a rodinné vazby, pojící jej s ostatními obyvateli města. Tyto vazby mnohdy vznikaly ještě hluboko před nástupem daného jedince do rychtářského úřadu. Všechny tyto skutečnosti (rodinné vazby, geografická vzdálenost, omezenost vzájemných kontaktů mezi městem a komorou, případně podkomořím) silně relativizovaly dopad instrukcí, a činily z nich tudíž v podstatě jen svého druhu „doporučení“.

Způsoby jmenování královských rychtářů

Otázka způsobu jmenování královského rychtáře představuje poměrně složitý a v průběhu doby proměnlivý problém. Na rozdíl od předcházejících řádek se v případě jmenování o literaturu příliš opírat nelze. František Roubík sice tomuto problému věnuje značnou pozornost, ale jeho závěry bude nutno podrobit revizi.³⁰

Obecně lze říci, že rychtáři byli jmenováni hlavně českou komorou. Komora jmenovala první z nich patrně již v závěru roku 1547. Vedle vlastního

²⁸ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 299.

²⁹ Jireček, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 57.

³⁰ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 284–290.

šetření zde určitou roli mohla hrát i znalost poměrů v jednotlivých městech úředníky podkomořského úřadu, od nichž si komora mohla vyžádat dobrozdání. V případě věnných měst pak lze znalost konkrétních poměrů podkomořím a hofrychtěrem předpokládat s ohledem na relativně malý počet lokalit s tímto postavením. Již roku 1547 byli adeпти funkce vybírání z řad bývalých představitelů města, s nimiž podkomoři přicházeli do kontaktu dávno před událostmi let 1546-1547. Ostatně přítomnost jedince v městských radách v letech 1546-1547 ho do budoucna „politicky nediskvalifikovala“ (kontinuita přítomnosti mezi konšely a obecními staršími před a po roce 1547 zůstala zachována), což zřejmě nebude jen případ Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky.³¹ V případě staroměstských rad na tuto skutečnost poukazuje opakovaně Jaroslav Douša a lze ji též doložit v Českém Brodě.³²

Výběr královského rychtáře z řad bývalých radních či obecních starších byl ve své podstatě nutný a utilitární. V městských radách zasedalo omezené množství osob, které se postupně střídaly. Nástupci pocházeli přímo z řad potomků, příbuzných či přátel. Tímto způsobem znalosti a kompetence pro členství v radě a správu města předávala jedna generace druhé. Pokud měl mít nově zřízený post královských rychtářů pro krále či komoru skutečně určitý přínos, musela tento úřad zastávat osoba znalá nejen poměrů ve městě, ale též běžné správní praxe (ta se samozřejmě mohla lišit město od města). Logicky nezbývalo než sáhnout po jedinci odpovídajících schopností – toho bylo lze nalézt jen mezi konšely či obecními staršími. Jaroslav Douša dokonce považuje post královského rychtáře za vrchol ka-

³¹ *O tom v případě Chrudimi jednoznačně svědčí složení městských rad před a po roce 1547, srov. AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, sign. B 13. Rovněž pro Chrudim, ale především pro Vysoké Mýto a Poličku srov. NA, PKÚ, Protokoly obnovování městských rad 1522–1569, inv. č. 37, sign. A 173; v Poličce kontinuita mezi jednotlivými radami existovala dávno před polovinou 16. století – srov. Vaniček, František: Staročeské městské zápisy poličské. Polička 1940, s. 40–50 (zde jména konšelů za léta 1432–1500) též Štefka, Jan Václav: Královské věnné město Polička, s. 15; pro Vysoké Mýto srov. Jireček, Hermenegild: Královské věnné město Vysoké Mýto, s. 47 a 49.*

³² *Douša, Jaroslav: Seznamy staroměstských konšelů z let 1547–1650. PSH 14, 1982, s. 65–119 (zejména poznámka č. 1 na s. 68–69); Týž: Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571–1602 a 1630–1650. Documenta Pragensia (dále DP) 15, 1997, s. 43–74; Dvořák, Miloš: Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623. SAP 32, 1982, s. 170–224.*

riéry v městské samosprávě.³³ Často tak byl zesnulý či odstoupivší rychtář příbuzný se svým nástupcem, případně jeho příbuzní zasedali v městské radě. Tyto vzájemné vazby byly z logických důvodů zvláště silné v menších královských městech a česká komora s nimi prakticky nemohla nic dělat.³⁴ Navíc vedle zkušeností správních a praktických musel – podle mého názoru – disponovat královský rychtář také dostatečnou autoritou mezi měšťany. V opačném případě by mu patrně nebyly příliš platné ani vynikající vztahy s městskou radou.³⁵

Způsob jmenování královských rychtářů uváděný Roubíkem, tedy jejich výběr českou komorou z tří či čtyř kandidátů navržených městem po předchozím dobrozdání například právě podkomořího, se ustálil až v 70. letech 16. století. Jmenování rychtářů v Chrudimi a Vysokém Mýtě komorním komisařem roku 1551 lze samozřejmě považovat za výjimku vyvola-

³³ Douša, Jaroslav: *Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy*, s. 43–74. *Vedle funkce královského rychtáře se staroměstský konšel mohl stát také hofrychtěrem (Jan Kutovec z Ourazu byl roku 1576 současně hofrychtěrem a staroměstským purkmistrem, Douša již neuvádí další příklady; v 80. letech 16. století byl hofrychtěrem královských věnných měst Benjamin Kutovec z Ourazu, počátkem 17. století byl rovněž hofrychtěrem královských věnných měst staroměstský královský rychtář Albrecht Jan z Trnice). Dle Doušových výzkumů se stalo celkem 25 osob z řad bývalých nižších správních úředníků stalo konšely, primátory nebo královskými rychtáři. Zcela neobvyklé však bylo členství královského rychtáře (i po jmenování do úřadu) nadále v městské radě (v letech 1628–1631 byl staroměstským primátorem královský rychtář Kašpar Lohelius, což ovšem může souviset s celkovou nestabilitou v zemi a navíc emigrací nekatolíků). Roku 1554 na obnovení městské rady v Litoměřicích v pozici volence participoval královský rychtář Augustin, srov. NA, fond Zemský podkomorský úřad (dále PKÚ) Podkomořská kniha 1540–1556, inv. č. 1, č. rkp. 2822a, fol. 165r.*

³⁴ Dvořák, Radovan: *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, s. 26. *Dvořák míní, že královští rychtáři byli jmenováni z řad panovníkovi poslušného měšťanstva.*

³⁵ *Příkladem může být počínání Valentina Březovského v 90. letech 16. století, který se na komoru několikrát obrátil s žádostí a zákrokem proti konkrétní osobě, která jej měla „zlehčit“. Jednou byl spor ukončen prostředkováním městské rady. Březovský byl podle všeho sousedem méně zámožným a tím patrně i méně respektovaným než jeho předchůdci Václav Lípa a Burian Kochánek z Kochánku. K problematice nutné participace místních elit na vykonávání „centrální“ moci velmi inspirativně Beik, William: *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration. Past and Present* (dále PP) 188, 2005, s. 195–224; též Thompson, Ian A. A.: *Crown and Cortes in Castile 1590–1665*, s. 29–45.*

nou dosud neustálenou praxí.³⁶ Na druhou stranu však v této době mohli úkol pro Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova mít i jiné příčiny. Roku 1551 totiž nebyla v Chrudimi obnovena rada, což znamená, že z nějakého důvodu do Chrudimi (a také Vysokého Mýta) tehdy nemohl přijet podkomoří věnných měst (případně hofrychtář).³⁷ Skuhrovský byl komisařem české komory pro chrudimský kraj a do výběru nových královských rychtářů zasahoval z titulu své funkce.³⁸

Podobně relativizujícím dojmem může působit způsob jmenování královských rychtářů v Poličce a Vysokém Mýtě prostřednictvím téhož Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova a Balcara (Baltazara) Čechvice z Gebršťofu roku 1552. Tehdy ve Vysokém Mýtě zemřel královský rychtář Jan Kostelník,³⁹ zatímco v Poličce patrně nebyl královský rychtář dosud vůbec jmenován.⁴⁰ Zatímco úmrtí a nahrazení Jana Kostelníka Valentinem Kožišníkem („přijímím Křiele“) je logické, „opožděné“ jmenování rychtáře v Poličce roku 1552 představuje překvapivý jev. Podle mého názoru však postup komory souvisí s konfiskací majetku Viléma z Valdštejna a na Rychmburku, jednoho z nejeexponovanějších šlechticů během událostí let 1546-1547.⁴¹ Rychmburk zůstal pod správou české komory, a je tudíž logické, že zdejší hejtman Kryštof Stang kontroloval nejen rychmburské zboží, ale také nedaleké (dočasně panovníkovi propadlé) statky Poličky a město samo.⁴² V průběhu let 1549-1552 však město získávalo statky zpět (s vyhrazením „vrchního práva“ pro panovníka), čímž vyvstávala

³⁶ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2337, sign. S 260/2, zpráva komorního komisaře Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova z ledna 1551; za výjimku považuje tento způsob jmenování Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 284–290. Rychtářem se v Chrudimi stal Václav Franc z Liblic, ve Vysokém Mýtě Jan Kostelník.

³⁷ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1545*, inv. č. 369, sign. B 13; rada byla obnovena 1550 Adamem Řepickým ze Sudoměře (fol. 99v) a roku 1552 Oldřichem Dubanským z Duban (fol. 121r).

³⁸ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2336, sign. S 260/1.

³⁹ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2337, sign. S 260/2.

⁴⁰ Tak bez jakéhokoliv pokusu o vysvětlení této anomálie uvádí Krušina, Josef: *Z dějin Poličky*, s. 7–20.

⁴¹ Za významného představitele stavů označuje Viléma z Valdštejna také Vorel, Petr: „Přátelské snešení stavův českých“ z března 1547 a jeho signatáři, *SO*, s. 81–123.

⁴² O čemž nepřímo svědčí jeho zpráva, srov. NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/18.

komoře nutnost kontrolovat město i jeho statky novým způsobem – prostřednictvím královského rychtáře. Co se způsobu jmenování Plachého i Kožišníka dotýče, nelze je již označit za jakousi výjimku. Roku 1552 totiž obnovena městská rada v Chrudimi, Vysokém Mýtě i Poličce byla.⁴³

Vedle komisařů komory jmenovali královské rychtáře i sami podkomoří věnných měst. Z roku 1566 se zachoval důležitý dopis Oldřicha Dubanského z Duban, který dosud patrně pramenně využit vůbec nebyl. V listopadu 1566 se dotazoval české komory, zda může jmenovat královské rychtáře v Chrudimi a Hradci Králové, neboť jejich předchůdci zemřeli.⁴⁴ Dále uvádí, že roku 1561 mu arcikníže Ferdinand Tyrolský vystavil „*poručení*“, že může dosazovat rychtáře. Toto poručení arciknížete Ferdinanda bylo patrně motivováno utilitárními zájmy, protože podkomoří královských věnných měst nejlépe (z králových úředníků) znal situaci ve městech. Vedle komorních komisařů tedy vystupuje další osoba, mající oprávnění jmenovat královské rychtáře. Dotaz Oldřicha Dubanského z Duban ovšem zároveň svědčí o úpadku tohoto způsobu jmenování. Musí-li se podkomoří dotazovat komory, zda stále může využít oprávnění z roku 1561, svědčí to o jeho nejistotě pravomoci vůbec využít.⁴⁵

Jan Franc z Liblic v Chrudimi, Václav Ursín ve Vysokém Mýtě a Martin Plachý v Poličce se stali prvními královskými rychtáři ve svých městech. Již předtím po řadu let zasedali v městských radách, kde sbírali správní a praktické zkušenosti. Ať již byli tito muži či jejich nástupci vybráni podkomořím, komorním komisařem či přímo českou komorou, nutně *museli být někým jmenováni a uvedeni do funkce*. A alespoň elementárně (třebas i zprostředkovaně) jmenující osoba musela znát jmenovaného.

Toto tvrzení dokládají velice zajímavé případy jmenování rychtářů ve Vysokém Mýtě a Poličce v letech 1598 a 1616. Počátkem srpna 1598 ozná-

⁴³ *AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 142r; radu obnovoval hofrychtář Jan Těšínský z Písnice. Pro Vysoké Mýto a Poličku srov. NA, PKÚ, Protokoly obnovování městských rad 1522–1569, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 108v a 109r.*

⁴⁴ *NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2338, S 260/8; „ve městech Její Milosti králové, kdež bych potřebu uznal, ouřad rychtářský také obnoviti mohl“.*

⁴⁵ *Zesnulým rychtářem v Chrudimi byl Tobiáš Kochánek z Kochánku a jeho nástupcem Jan Pěček Radostický, oba dva dlouholetí konšelé. Tobiáš Kochánek byl jmenován do úřadu právě onoho roku 1561, srov. NA, PKÚ, Protokoly obnovování městských rad 1522–1569, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 5r. Není vyloučeno, že podobné poručení bylo vystaveno i podkomořímu měst královských.*

mili Poličští, že zemřel dlouholetý rychtář Martin Plachý, a město navrhuje čtyři kandidáty na jeho místo z řad konšelů a obecních starších. Vzápětí píše podkomoří královských věnných měst Hartvík Žejdlíc ze Šenfeldu české komoře, „aby k týmž rychtářským pracem lidí hodní a ne ti, kde-říž sobě někdy větší počet konšelův oblíbí, byli potřebováni“.⁴⁶ Navrhuje na místo rychtáře Nikodéma Zycha, dosavadního primase města, jenž mezi kandidáty města nefiguroval. Nikodém Zych musel o úřad rychtáře stát, jinak by Žejdlíc nepsal české komoře – to poněkud relativizuje tvrzení Františka Roubíka o danajské povaze rychtářského úřadu a nezájmu konšelů či obecních starších tento post zastávat. Citovaná slova Hartvíka Žejdlíce navíc potvrzují, že si na komoře a v dalších úřadech v Praze a potažmo ve Vídni uvědomovali omezení pramenící z nutné participace místních elit.⁴⁷ Zda ovšem Hartvík Žejdlíc nahrazoval vztahy v rámci města vzájemnými kontakty mezi „úředníkem-šlechticem“ a primasem města, zůstává otázkou.⁴⁸ Důležité v tomto případě byly *kontakt a fyzická přítomnost Žejdlíce* ve městě a znalost místních poměrů.⁴⁹

V roce 1616 podobným způsobem ve prospěch Jeronýma Husineckého ve Vysokém Mýtě zasáhl hofrychtěř Jan Albrecht z Trnice, poněvadž „žádného jiného na ten čas k tomu auřadu hodnějšího bejtí nenacházím jako Jeronýma Husineckého, člověka starožitého a již po několik let přímátora v též obci dobře zachovalého“.⁵⁰ Na rozdíl od předchozího případu však mezi kandidáty města Jeroným Husinecký figuroval. Hofrychtěř zde přímo poukazuje na zkušenost jím „podporovaného“ kandidáta pramenící z Husineckého dlouhodobé přítomnosti v městských radách, přičemž tuto situaci *považuje za výhodu*. To opět potvrzuje tezi o výhodnosti jmenovat na místo panovníkova zástupce ve městě osobu obeznámenou s chodem města – bývalého konšela či obecního staršího. Navíc byl Jan Albrecht

⁴⁶ NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/28.

⁴⁷ K tomu zajímavě Beik, William: *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration*, s. 195–224.

⁴⁸ Zde je nutné poukázat na pozoruhodný dokument z 21. února 1603, v němž syn zesnulého Hartvíka Žejdlíce Jan zve Poličské do Polně na otcův pohřeb, srov. SOkA Svitavy, fond Archiv města Polička (dále AM PL) I, inv. č. 218, kart. neuveden.

⁴⁹ K této problematice velmi inspirativně Elliott, John H.: *A Europe of Composite Monarchies*, PP 137, 1992, s. 48–71.

⁵⁰ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29; bohužel hofrychtěř zde důvody své přízně k osobě Jeronýma Husineckého blíže nerozvádí.

z Trnice sám staroměstským královským rychtářem a snad vycházel z vlastní zkušenosti.

Příklady přímluv se dostávají k dalšímu způsobu jmenování královských rychtářů. Podle mého názoru – s ohledem na dopis Oldřicha Dubanského z Duban z roku 1566 – docházelo postupně k odbourávání předchozích způsobů jmenování. „Pozvolnost“ předpokládané změny je však třeba zdůraznit, přičemž definitivní příklon k výběru budoucího královského rychtáře z řad konšelů či obecních starších (na návrh města) lze datovat do samého závěru 70. let 16. století, kdy se přijetím Koldínovy kodifikace postavení měst vůči panovníkovi poněkud zlepšilo a konšelé sami získali definitivně právo opět navrhnout složení nastupující rady. Tento postup se přenesl též do způsobu výběru kandidátů na úřad královského rychtáře.⁵¹

V Chrudimi 29. února 1580 v 8 hodin večer zemřel královský rychtář Jan Pácha a byl nahrazen dlouholetým konšelem Václavem Lípou.⁵² Sám Lípa byl královským rychtářem prohlášen v Chrudimi hofrychtářem věnných měst Janem Kutovcem z Ourazu při obnovení rady, a to „*psaním z komory a tu povinnost aneb přísahu hned vykonal*“.⁵³ Václavem Lípou počíná souvislá řada rychtářů, o nichž lze bezpečně říci, že byli jmenováni do svého úřadu českou komorou na návrh purkmistra, konšelů a obecních starších královského věnného města Chrudimi. Václav Lípa z blíže nespecifikovaných důvodů požádal roku 1583 o propuštění z úřadu, a tak komora vyzvala Chrudimské, „*aby z prostředku vaše[ho] dvě a z obce dvě Boha [se] bojící, spravedlnost milující a na své cti dobře zachovalé osoby [vybrala]*“.⁵⁴ Stejným způsobem pak byli jmenováni rychtáři nejen ve Vysokém Mýtě a Poličce, ale také v jiných královských a věnných městech.

⁵¹ Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, 2. rozšířené vydání. Praha 2005, s. 217–219; též Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 62–63; Čelakovský upozorňuje v této souvislosti na rostoucí panovníkovu potřebu půjček.

⁵² AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 295r.

⁵³ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 317v.

⁵⁴ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46; Lípa jmenován 4. září 1580. Časový odstup naznačuje, že si komora o kandidátech sháněla informace.

V případě Poličky tento způsob jmenování – s ohledem na neobyčejnou „výdrž“ Martina Plachého, zastávajícího úřad královského rychtáře v Poličce neuvěřitelných 46 let – lze doložit až roku 1598.⁵⁵

Je samozřejmé, že výběr kandidátů na úřad královského rychtáře nezůstával ve městech bez odezvy. Můžeme předpokládat, že o kandidatuře se v městské radě vedly diskuse. O tom, zda nabízený úřad kandidát přijme či nikoliv, případně bude-li mu rychtářství vůbec nabídnuto, patrně rozhodovala vedle vzájemných vazeb také zámožnost a vážnost dané osoby v rámci zvláštního mikrosvěta zvaného „město“. Tento způsob jmenování však sám o sobě skýtal jistá úskalí. Především nově jmenovaný královský rychtář byl někým navržen, což nemuselo vždy budit všeobecný souhlas a generovalo spory s dalšími členy městské pospolitosti. Ti mohli mít spory buď přímo s novým královským rychtářem, případně mohli stát v opozici proti městské radě, která za výběr kandidáta zodpovídala. Značnou roli zde tedy hrála „předrychtářská“ minulost dané osoby. V tomto případě by jaksi nezávislejší postavení logicky poskytli výběr kandidáta podkomořím či komorním komisařem. I pro českou komoru tento způsob jmenování, kdy by participace městské rady byla omezena, byl zdánlivě mnohem výhodnější. V takové situaci bylo lze očekávat, že královský rychtář bude skutečně prosazovat zájmy komory bez přehnaného ohledu na vzájemné vazby s městem a měšťany.⁵⁶ S nepříliš zjevným „nepotismem“ vzhledem k faktické nemožnosti kontroly (vzdálenost z centra) patrně počítala i komora, nesměl však překročit určitou mez.⁵⁷

Na druhou stranu ovšem poměry ve městě znala právě rada a ta případně rychtáře mohla podpořit ve sporech s ostatními obyvateli města. Jakým způsobem ovšem tato „volební matematika“ rozhodování konšelů ovlivnila, nelze dnes říci. Pro město – a v případě královských rychtářů v Chrudi-

⁵⁵ Roubík, František: *Královští rychtáři* na s. 289 uvádí extrémní stáří některých rychtářů v rozmezí 76 až 98 let. Zatímco nižší hodnota je snad pravděpodobná, téměř stoletého z „Hájka v Kouřimi“ učinil spíše špatný odhad věku. S ohledem na pramenně podchycenou přítomnost Plachého v úřadě však lze předpokládat, že byl skutečně dosti stár. K samotnému jmenování Plachého nástupce v Poličce NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/28.

⁵⁶ Na tyto vzájemné vazby upozorňuje též Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 301.

⁵⁷ V tomto případě velice inspirativně Schlumbohm, Jürgen: *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühneuzeitlichen Staates?*, *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1997, s. 647–663.

mi to platí jednoznačně – bylo ovšem výhodné, byla-li osoba královského rychtáře hmotně zajištěna. Město totiž mělo rychtáře hmotně zajistit, což nebylo v případě zámožných osob nutné. Proto mezi chrudimskými královskými rychtáři nalézáme osoby z řad erbovníků a dalších zámožných měšťanů.

Po jmenování měl daný královský rychtář složit přísahu panovníkovi.⁵⁸ Václav Lípa složil přísahu přímo v Chrudimi na radnici v přítomnosti hofrychtáře královských věnných měst Jana Kutovce z Ourazu.⁵⁹ Avšak již jeho nástupce Burian Kochánek z Kochánku byl 11. května 1583 zároveň s jmenováním vyzván, aby se dostavil k „učinění závazku“ do kanceláře na Pražský hrad.⁶⁰ Je tedy jednoznačné, že místo přísahy nebylo stabilní a řídilo se momentálními okolnostmi. Podružnou okolností zůstává, zda text přísahy předčítal radní písař nebo některý z kancelistů na Pražském hradě. Po jmenování rychtářem a přísaze pak byly nové skutečnosti oznámeny městu a jeho obyvatelé napomenuti, aby byli nového královského rychtáře poslušni.⁶¹

Královský rychtář pak mohl setrvat v úřadu až do doby, kdy „prostředkem smrti z tohoto světa sešel“, případně požádat o propuštění. Okolnosti těchto žádostí o propuštění mohou být různé. Ve Vysokém Mýtě například rychtář Jan Čáp nemohl roku 1591 pro sešlost věkem vykonávat svůj úřad a komora na žádost Vysokomytských jmenovala jeho nástupcem Jana Krušinu.⁶² Naopak v Chrudimi roku 1583 žádal o propuštění sám královský rychtář Václav Lípa. Zajímavost na Lípově žádosti o propuštění představuje dopis Chrudimských české komoře, v němž se výslovně uvádí, že „toho skrze přímluvy vyhledávati nepřestává, aby mohl za jistými příčinami z povinnosti své propuštěn býti“.⁶³ Lípa však nebyl vážně nemocen, neboť závěť sepsal až počátkem podzimu roku 1587.⁶⁴ Bohužel však při-

⁵⁸ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 4v–5r; též NA, SM, inv. č. 1519, kart. 960–961, sign. J 18/18; zde texty přísah pro 17. a 18. století, které se neodlišují od znění předchozích.

⁵⁹ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 317v.

⁶⁰ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶¹ Např. NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶² NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29.

⁶³ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶⁴ AM CR, inv. č. 88, kart. 3.

padný vnitřní konflikt, který by Lípu k rezignaci přiměl, nelze doložit. Jeho nástupce Burian Kochánek z Kochánku setrval v úřadu do roku 1589, ale již počátkem prosince 1588 oznamovali Chrudimští komoře, že Kochánek je vážně nemocen a „není naděje, že by z ní [nemocí] povstati mohl“.⁶⁵ V dubnu 1589 tedy císař Rudolf II. Kochánka z úřadu odvolal a na jeho místo jmenoval Valentina Březovského. Podobně v Poličce roku 1598 zemřel královský rychtář Martin Plachý, přičemž nemocen byl prokazatelně již od roku 1596.⁶⁶

Předběžně tedy lze shrnout, že královské rychtáře po potlačení odboje jmenovali komorní komisaři, což koresponduje s výrazným posílením pravomoci komory. V roce 1561 však byl k jmenování zmocněn Ferdinandem Tyrolským podkomoří věnných měst. Postupem času na výběr kandidátů získávala vliv příslušná městská rada. Královský rychtář mohl být jmenován přímo ve městě podkomořím či hofrychtěrem (zde složil i přísahu), případně vyslán ke složení přísahy do Prahy. Ve všech případech se tak dělo s vědomím české komory; ta o jménu svého nového zástupce v příslušném městě musela být zpravena. Bližší upřesnění tohoto mechanismu ovšem vyžaduje další soustavný výzkum. Královský rychtář se tak fakticky již při svém jmenování stával na jedné straně osobou vázanou přísahou císaři (jakožto českému králi) a české komoře a na druhé zůstával členem pospolitosti města - „*Jeho Milosti Císařské rychtář, urozený pan Samuel Franc z Liblic, měštěnin města Chrudimě*“.⁶⁷

Před nástupem do úřadu

V pozoruhodné studii o osobě prvního královského rychtáře ve Stříbře poukázal Vladimír Bystrický na zajímavé aspekty života a činnosti Jana Telítka, jeho provázanost s obyvateli města. Zároveň však upozorňuje, že se nelze pokoušet na „základě jednoho příkladu, který může být zcela

⁶⁵ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶⁶ Roku 1596 se Plachý dvakrát nemohl pro nemoc dostavit v záležitosti prodeje svého majetku před radu a nechal se zastupovat sousedy, srov. AM PL II, Liber secundus venditionum et emptio, č. knihy 238, sign. F1, 1960, fol. 486r (s. 972) a 585r (s. 1170).

⁶⁷ AM CR, Liber donationum nuptialium ab anno 1589, inv. č. 379, č. knihy 171, sign. B23 (I B 23), fol. 86r.

výjimečný, o nějaké ukvapené generalizace“.⁶⁸ Jeho slova však potvrzuje podobný vývoj v Chrudimi, Vysokém Mýtě a Poličce. Polička však zároveň představuje specifický příklad, neboť Martin Plachý zastával úřad v letech 1552-1598 a vzájemné vazby mezi ním a měšťany lze předpokládat jaksi samo sebou.

Činnost budoucích královských rychtářů před jejich jmenováním do úřadu je možné rozdělit na dva okruhy, z nichž první představují jejich vztahy k měšťanům a druhý pak k městu jakožto celku (včetně působení mezi konšely či obecními staršími).

Uvnitř města lze očekávat účast budoucích rychtářů na tržních vztazích, z nichž nejnázřejší jsou koupě a prodeje nemovitostí. Přestože tato skutečnost není překvapivá, není možné ji podceňovat. V těchto případech byla vazba mezi zúčastněnými stranami velice důležitá a silná, poněvadž (vedle vzájemného příbuzenství) otázky finanční povahy hrály podstatnou roli. Navíc se splátky za nemovitost kromě obvyklého závdavku uskutečňovaly v dlouhodobém horizontu a v případě úmrtí v rodině přecházely na dědice.⁶⁹

Významnější doklad vzájemných kontaktů při nákupech a prodejkách představuje rukojemství. I v tomto případě je dokladů značné množství, přičemž nejzajímavější jsou ty, v nichž se jakožto rukojmí setkávají budoucí královští rychtáři se svými předchůdci či nástupci v úřadě.⁷⁰ Pozice ručitele za splacení sumy při koupi či prodeji nemovitosti byla již hmatatelnějším důkazem vzájemné důvěry, jelikož při neplacení hrozilo ručiteli, že příslušná suma bude požadována od něho. Podobně jako v ostatních městech takové případy v Chrudimi a Poličce nebyly výjimečné (ve Vysokém Mýtě je nutno vyčkat zpřístupnění archivu města).⁷¹

⁶⁸ Bystrický, Vladimír: *Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547*, SO, s. 125–134.

⁶⁹ V Chrudimi lze tuto skutečnost doložit například v případě Václava Lípy, srov. AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 1r a fol. 136r; též AM CR, Liber contractuum ab anno 1567, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 15r.

⁷⁰ K čemuž příklady budoucích chrudimských královských rychtářů Tobiáše Kochánka, Jana Páchy, Valentina Březovského, Buriana Kochánka a opět Václava Lípy, srov. AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 65r a 487v; též AM CR, Liber contractuum ab anno 1567, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 258r.

⁷¹ Případy chrudimských měšťanů Bartoše Krupína, Lukeše Pekaře a Matěje Bezpalice v AM CR, inv. č. 78 a 86, kart. 3.

Dalším dokladem velice úzkých vztahů mezi budoucím královským rychtářem a dalšími obyvateli města jsou různé dluhy a půjčky,⁷² případně poručnictví nad sirotky.⁷³ Právě poručnictví nad sirotky jasně naznačuje, že testátor měl k pověřeným jedincům poměrně blízko a poručníci požívali jeho důvěry a určitou roli hrála snad i jejich solventnost.⁷⁴

Poněkud problematická situace nastává při snaze rozkrýt vzájemné rodinné vazby mezi konšely, obecními staršími a královskými rychtáři, jelikož nejsou k dispozici matriky pro dané období a mnohdy lze příbuzenský poměr spíše tušit (mj. i díky opakovaným sňatkům) - naštěstí i v tomto případě poskytují určité vodítko městské knihy.⁷⁵

V březnu roku 1551 přejímal od Jana France z Liblic úřad královského rychtáře jeho bratr Václav Franc z Liblic.⁷⁶ Zde je jasně patrná vzájemná rodinná vazba a navíc také příslušnost k patrně vůbec nejvýznamnější er-

⁷² Např. roku 1551 v závěti uvádí Jakub Starý, že mu zůstal Jan Franc z Liblic dlužen 18 kop grošů českých, které jsou pojištěny na domě Václava France z Liblic (Jan Franc byl v dané době královským rychtářem a Václav jej bezprostředně následoval roku 1551). Konečně roku 1589 v závěti uvádí Jan Švehla, že mu Burian Kochánek dluží 40 kop míšeňských a Samuel Franc z Liblic 22 kop. Srov. AM CR, Liber testamentorum (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 146v, 151v, 266v.

⁷³ Opakovaně byli poručníky Valentin Březovský či Burian Kochánek, srov. AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 38v a 39r; též AM CR, Liber orphanorum, inv. č. 368, č. knihy 160, sign. B 9, fol. 71v a 84v. V Poličce byl roku 1588 poručníkem sirotků po Adamu Tobikovi Kašpar Sedláček, srov. AM PL II, Liber secundus venditionum et emptioium, č. knihy. 238, sign. F1, 1960, fol. 285r (s. 570).

⁷⁴ Městská rada byla dle práva přímo povinna dávat v případě poručnictví přednost příbuzným, což ovšem nevyvrací prezentovanou myšlenku. Otázka způsobů výběru poručníků bohužel zůstává nadále dosti nejasná.

⁷⁵ K tomu srov. AM CR, Heuraths und Schänkungsurkundenbuch (Kniha smluv svatebních a darovacích), inv. č. 366, č. knihy 158, sign. B 22, fol. 198r; též AM CR, Liber transactionum ab anno 1505, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 148v; dále AM CR, Liber donationum nuptialum ab anno 1589, inv. č. 379, č. knihy B 23 (I B 23), fol. 87r a 86r.

⁷⁶ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/55. K rodu Franců z Liblic též Rybička, Antonín: O erbovních a patricijských rodinách v XV.–XVII. století v městě Chrudimi usedlých. Věstník Královské české společnosti nauk 1883, s. 53–78.

bovní rodině předbělohorské Chrudimi.⁷⁷ K témuž rodu navíc patřil rovněž Samuel Franc z Liblic, který byl rychtářem na přelomu 16. a 17. století. Dokladů o vzájemných vazbách Franců z Liblic s ostatními (alespoň trochu významnějšími) rodinami lze shromáždit celou řadu.

Další z významných z chrudimských rodin, Kochánkové z Kochánku, opět působili dlouhodobě v samosprávě města.⁷⁸ Tobiáš (I.) Kochánek z Kochánku vlastnil vedle nemovitostí ve městě též statek Rohozná, na němž se po roce 1566 připomíná jeho žena. S řadou významných jedinců byl spřízněn také Burian Kochánek z Kochánku.⁷⁹

Posledním královským rychtářem, jehož rodinné vazby stojí za zmínku, je Valentin Březovský. Především vystupuje v jeho případě rod Voldřichů, i když v tomto případě prameny hovoří poněkud mnohoznačně. Václav Voldřich vzpomíná, že „Březovskému nic povinen nejsem, podle námluvy svatební dcery mé nebožky za živobytí jejího ničímž nevopatřil a vopatřiti

⁷⁷ *Vdova po Václavu Francovi se později provdala za Jana Pěčka z Rados-tic, od roku 1566 královského rychtáře (zemřel 6. ledna 1576). Dcera Václava France se v polovině 16. století provdala za Jana Rosu, syna pozdějšího královského rychtáře Jiříka Rosy. K těmto záležitostem srov. NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2338, sign. S 260/8 a též Rybička, Antonín: M. Martin Faberius Rakovnický. VKČSN, 1886, s. 3–7. Zde Rybička uvádí epigram Rakovnického, v němž jsou uvedena data úmrtí hned tří královských rychtářů. Je pozoruhodné, že v jiných svých člancích těchto informací nevyužil. V případě sňatku Jana Rosy pak AM CR, Liber transactionum ab anno 1505, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 96r.*

⁷⁸ *Rybička, Antonín: O erbovních a patricijských rodinách, s. 53–78. O některých informacích prezentovaných Rybičkou se však dá s úspěchem pochybovat, což dokládá např. AM CR, inv. č. 96 a 97, kart. 3. Obecně k otázce přítomnosti erbovních měšťanů v městských radách a v úřadě královských rychtářů Hrubá, Michaela: Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovky v Litoměřicích). In: Jišová, Kateřina – Fejtová, Olga – Kreuz, Petr – Pešek, Jiří – Svatošová, Hana (red.): V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007, s. 245–257.*

⁷⁹ *Byl příbuzný s rodinou Hanykýřů, což v jeho případě vysvětluje poručnictví nad sirotky po zesnulém Jiříku Hanykýřovi, navíc si roku 1572 vzal za ženu Martu Boleslavskou (což neodporuje dřívějšímu sňatku, jak se patrně domníval Antonín Rybička), skrze níž se spříznil s rodinou Bochaufů (původem z Třeboně), srov. AM CR, Liber orphanorum, inv. č. 368, č. knihy 160, sign. B 9, fol. 71v; též Rybička, Antonín: O erbovních a patricijských rodinách, s. 56–58 a 62–63.*

zanedbával“. Valentin Březovský si její věno ponechal, ale Voldřich mu přesto odkazuje 40 kop, aby na ní v dobrém vzpomínal.⁸⁰ Posílení vazeb na příslušníky městských elit pak samozřejmě znamenaly i další sňatky Valentina Březovského. Další náhodná zmínka o něm poněkud doplňuje mozaiku vztahů mezi rychtáři a jejich okolím. V roce 1587 se spolu s Janem Březovským, který zasedal v chrudimských městských radách v době Valentinova rychtářství, zúčastnil sňatku Jana Milivského s Lidmilou z Mečkova ve Vysokém Mýtě.⁸¹

Kromě vzájemných příbuzenských vazeb byly rodiny chrudimských královských rychtářů také spřízněny s rodem Plesů Heřmanských ze Sloupna. Do kontaktů s okolními šlechtici přicházely tyto „rychtářské“ rody celkem běžně, ale Václav Ples Heřmanský ze Sloupna nebyl bezvýznamným vladykou. Zastával mimo jiné úřady purkrabího karlstjejského za rytířský stav, byl mundšenkem císaře Rudolfa II. a v Praze dokonce malostranským hejtmanem. V roce 1593 mu Chrudimští odprodali ves Hrbokov a roku 1599 s ním vyměnili kus lesa.⁸² V roce 1602 vedl Ples komisi, která měla za úkol vyšetřit situaci s chrudimským chrámem Nanebevzetí Panny Marie a údajně nehodným duchovním správcem v něm. Sám Ples vlastnil ve městě nemovitosti a roku 1604 získal jeho syn zápis na šosovní statky své první manželky Barbory z Ottendorfu.⁸³ O něco později si též Václav ml. vzal za manželku Ludmilu, vdovu po Matěji Mydláři a také Eustachovi Landekovi z Traunštejna. Díky ní získal práva na mydlářovský statek se všemi přínáležitostmi.⁸⁴

Vzájemná propojenost mezi královskými rychtáři, jejich prokurátory na jedné straně a ostatními obyvateli města či jeho zázemí na straně druhé není signifikantní pouze pro Chrudim. V Poličce byl první královský rychtář Martin Plachý přítomen na podzim roku 1584 sňatku své vnučky Anny s Nikodémem Zychem. Nikodém Zych se roku 1598 stal Plachého

⁸⁰ *AM CR, Liber orphanorum, inv. č. 368, č. knihy 160, sign. B 9, fol. 305v; tuto zmínku ovšem není třeba přeceňovat, poněvadž pochází z roku 1595, kdy byl Březovský královským rychtářem. Snad chtěl Voldřich zabránit možným sporům s Březovským po své smrti, a usnadnit tak postavení dědiců.*

⁸¹ *Jireček, Hermenegild. Královské věnné město Vysoké Mýto, s. 65.*

⁸² *AM CR, inv. č. 442, kart. 8.*

⁸³ *AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 294r.*

⁸⁴ *Tamtéž, fol. 309v.*

nástupcem v úřadu královského rychtáře. Ještě za života Martina Plachého byl Zych opakovaně primátorem města.⁸⁵

Kromě výše uvedených skutečností byl konšel také řemeslníkem, případně obchodníkem. Do kontaktů se sousedy tedy běžně přicházel i v rámci cechů a při vykonávání své „živnosti“. Na tom se po jmenování královským rychtářem nemohlo nic změnit, poněvadž příjmy z titulu úřadu by k obživě nepostačovaly. Pozoruhodný doklad těchto vazeb představuje testament chrudimského měšťana, dlouholetého konšela a v letech 1580-1583 královského rychtáře Václava Lípy. Lípovi předci nepatřili mezi městskou elitu a Václav Lípa svého postavení dosáhl sám. Vedle vlastní píle mu bezpochyby posloužily i sňatky, které v průběhu života uzavřel. Poprvé zasedl v městské radě roku 1552. V srpnu 1587 sepsal testament, v němž ve prospěch soukenického cechu odkázal 150 kop míšeňských, aby „soukeníkům, kteříž chudí byli, do roka pod jistým rukojemstvím půjčovány byly“. Po roce měli dlužníci částku vrátit.⁸⁶ Lípa nezůstavil přímé dědice a jeho odkaz je pozoruhodným dokladem vztahů k městu a cechu. Zemřel 28. srpna 1587.⁸⁷

Vedle těchto kontaktů spíše interpersonální povahy pojily daného královského rychtáře k městu i vazby poněkud oficiálnější. Celou řadu let „seděli“ královští rychtáři mezi konšely či obecními staršími, což dnes zpětně ulehčuje přesnější dataci nástupu do úřadu při absenci jiných pramenů.⁸⁸ Jmenování rychtářů z řad bývalých konšelů či obecních starších do určité míry poněkud relativizovalo vazby budoucího královského rychtáře na českou komoru. V Chrudimi navíc býval budoucí královský rychtář také

⁸⁵ *AM PL II, Liber secundus donationum nuptialum, č. knihy 243, sign. F11, 1970, fol. 8v.*

⁸⁶ *AM CR, inv. č. 88, kart. 3 (listinná podoba); navíc nabádá cechmistry, „aby pilnost měli, a to tak podle svých závazkův spravedlivě řídili a spravovali. Taková pak summa za soukeníky těmi, kteříž za vlnu dlužni pozůstávají, jakž to registra ukáží, se najde. Pakli by se do té summy za nimi nenašlo, tehdy z statku mého ať se doloží.“*

⁸⁷ *SOKA CR, Sbirka rukopisů, Materiál k dějinám Chrudimi sebraný Benedettim, inv. č. 4, sign. I L 5.*

⁸⁸ *V Chrudimi datoval královské rychtáře Antonín Rybička dle první zmínky o daném jedinci v úřadu královského rychtáře v městských knihách, což je ovšem nepřesné. Při vědomí způsobu jmenování lze přesněji datovat dle okamžiku, kdy daná osoba přestala být uváděna mezi radními. Srov. SOKA CR, Sbirka rukopisů, Materiál k dějinám Chrudimi sebraný A. Rybičkou, inv. č. 13, sign. L 14.*

jedním ze zvolených správců měšťanských vinic na Pumberkách, Slavičích či Vlčích horách.

V rámci vykonávání povinností ve správě města i nezávisle na nich docházelo k různým konfliktům, v nichž budoucí královský rychtář vystupoval. Především občas býval také rychtářem městským, a dbal tudíž na dodržování pořádku a bezpečnosti ve městě. V roce 1578 došlo ke sporu mezi městským rychtářem (a budoucím rychtářem královským) Valentinem Březovským a rektorem chrudimské školy Martinem Faberiem Rakovnickým ohledně sukterora (učitele nejnižší třídy) Václava Domažlického. Počátkem června 1578 se Domažlický – ne zcela střízliv – popral a městský rychtář Březovský jej „nenáležitě do vězení vzal, jeho žilou bil a tolikéž biřice svého naň přepustil“.⁸⁹ Tím podle Faberia porušil privilegia a zasáhl do pravomocí rektora pražského vysokého učení. Celá záležitost nakonec skončila smírem. Téhož jedince v roce 1582 obvinila Zuzana Bochaufová, „že by dotčená Zuzana Bochaufová jeho v tom nařkla, že by nějaké zlato pobratí měl“.⁹⁰ Tyto dvě zdánlivě nepodstatné příhody možná ovlivnily Valentina Březovského v „mentální“ rovině, jeho kariérní postup do budoucna podle všeho nenarušily. Vedle Březovského byli městskými rychtáři též Tobiáš Kochánek, Šebestián Kryštof či Burian Kochánek.⁹¹ V Poličce se jakožto městský rychtář připomíná roku 1604 Kašpar Sedláček, budoucí rychtář královský.⁹²

Činnost ve správních orgánech města ovšem představuje pouze jeden z aspektů determinujících v pozdějších obdobích počínání panovníkova zástupce. Dalším aspektem byla i schopnost určitým způsobem se angažovat ve prospěch města, tzv. pro obecné dobré. Již pro prvního královského rychtáře v Chrudimi je příznačná podpora poskytovaná městské škole. Vazby na školu nebyly ostatně mezi konšely či obecními staršími výjimečné. Mnohdy se totiž kantor oženil a zasedal v městské radě (Jiří Rychnovský, Martin Faberius Rakovnický, Tomáš Lvík Domažlický, Sa-

⁸⁹ Florián, Čeněk: *Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnasia I (do doby bělohorské)*. In: Adámek, Jaroslav (red.): *Památník reálného gymnasia v Chrudimi 1863–1948*. Chrudim 1948, s. 5–25.

⁹⁰ AM CR, *Liber memorabilium*, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 35r.

⁹¹ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1505*, inv. č. 364, č. knihy 156, sign. B 12, fol. 417r. a AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 348r a 383r.

⁹² AM PL II, *Liber secundus venditionum et emptionum*, č. knihy 238, sign. F1, 1960, fol. 263v (s. 527).

muel Klatovský, Kryštof Bohdanecký).⁹³ Významným se jeví příklad bývalého učitele Duchoslava Tuguryna, jenž se oženil a stal se konšelem, přičemž od 90. let 16. století byl prokurátorem podřízeným královskému rychtáři Valentinu Březovskému a počátkem 17. století výběřčím posudného.⁹⁴ Vzájemná provázanost školy, městské rady a úřadu královského rychtáře není neobvyklá. Ve Vysokém Mýtě se školní mistr Jeroným Zima Husinecký stal nejen primasem města, ale také královským rychtářem.⁹⁵ Vedle školy se účastnili prakticky všichni měšťané, ať už v Chrudimi, Vysokém Mýtě či Poličce, činnosti literátských bratrstev. Královští rychtáři samozřejmě nebyli výjimkou.⁹⁶ S ohledem na události roku 1602 (o nichž níže) je třeba upozornit, že chrám Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi

⁹³ Hrdina, Karel: *Učitelé chrudimské školy v období humanismu*. In: Adámek, Jaroslav: *Památník reálného gymnasia v Chrudimi 1863–1948*. Chrudim 1948, s. 74–86; *seznamy radních písařů srov. AM CR, Liber contractuum viridis ab anno 1589, inv. č. 374, č. knihy, sign. I B 15, fol. 1r–2r; na základě toho též Lábler, Karel: Písaři při obci Chrudimské od roku 1439 až do roku 1664. Časopis musea Království českého (dále ČMKČ) 81, 1897, s. 544–547. Kariéra těchto jedinců byla v řadě ohledů totožná. Nejprve učili na chrudimské škole, působili jako radní písaři a poté se oženili se zámožnou vdovou, načež dosedli na místa v radě. Městu (a jeho kanceláři) byla přítomnost vzdělaných jedinců pouze ku prospěchu. Někteří z královských rychtářů v Chrudimi – především Francové z Liblic – měli univerzitní vzdělání.*

⁹⁴ *K otázce výběřčích daní z řad měšťanstva inspirativně Sterneck, Tomáš: Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? Případ předbělohorského Brna. In: Pražské měšťanské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil, red. Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek. Praha 2004, s. 225–243.*

⁹⁵ *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29. Tato asimilace příchozích učitelů probíhala především prostřednictvím sňatků; jména učitelů a posléze konšelů sama napovídají, odkud do města přišli. Primárně samozřejmě museli sdílet hodnotový systém spolusedů. K problému migrace do měst srov. Miller, Jaroslav: Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát. Pokus o komparaci, ČČH 100, 2002, s. 522–554; v širších souvislostech Týž: *Zavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Praha 2006, s. 47–75. Vysoké Mýto, Polička i Chrudim prozatím specializovanou studii migrace nemají k dispozici.*

⁹⁶ *Chytil, Karel: Český graduál literátů Chrudimských, Chrudim 1898, s. 15–18; Jireček, Hermenegild: Královské věnné město Vysoké Mýto, s. 61–64; Růžička, Jindřich – Krušina, Josef: Dějiny města Poličky, s. 46–47.*

představoval dominantu a zároveň symbol města a působení literátů v něm nelze podceňovat.

Konečně jednoznačným důkazem úzkého vztahu měšťana a města jsou události roku 1592. Samuel Franc z Liblic tehdy koupil za 1600 kop grošů míšeňských Rakovský mlýn od Matěje Klobáasy, ačkoliv to majestát Vladislava II. nedovoloval („*aby mimo purkmistra a konšely [tj. města jakožto právnické osoby] žádnéj mlejnuv při tomto městě kupovati nemohl*“).⁹⁷ Za totožnou částku, na níž z části přijal jistotu, postoupil mlýn městu. Samuel Franc se tedy stal věřitelem města. Důvody, které město i Samuela France z Liblic k tomuto postupu vedly, zůstávají poněkud nejasné; rozhodně to muselo být pro Chrudim finančně výhodné. Snad měl Samuel Franc na rozdíl od města dostatek hotovosti a v případě neschopnosti splácet bylo možné očekávat od dlouholetého konšela a purkmistra větší vstřícnost při jednání. Za tímto neobvyklým postupem se však může skrývat prakticky cokoliv.

Kontakty mezi konšely, obecními staršími a ostatními měšťany na jedné straně a královskými rychtáři na druhé straně byly intenzivní a dlouhodobé, zároveň také pozoruhodně různorodé a nikoliv pouze pozitivní. Determinovaly nejen chování královského rychtáře před jeho jmenováním, ale především po nástupu do funkce. Vazby příbuzenské i obecně interpersonální, které zrodila předcházející desetiletí, si odnášel nový královský rychtář do úřadu, v němž měl hájit zájmy českého krále ve svém městě. Za své jmenování byl od 70. let 16. století zavázán městu a jeho představitelům. To jeho postavení neulehčovalo, neboť kontakt s radou zároveň skýtal určité nebezpečí ve vztahu k osobám, jejichž vazba na vedení města naopak nebyla příliš silná. Někteří „nespokojenci“ případně mohli projevit svůj nesouhlas s jednáním konšelů (i královského rychtáře) otevřeným vystoupením, o čemž níže.

Chrudimští, vysokomýtští i poličtí královští rychtáři zasedali před jmenováním do úřadu mezi konšely nebo obecními staršími, kde sbírali první správní (a snad i právní) zkušenosti. Kompetentních osob, dobře obeznámených se správou města, nebylo mnoho. Zkušenosti, jichž touto cestou budoucí královští rychtáři nabývali, mohly být v nové pozici velmi dobře uplatněny. Slova Vladimíra Bystrického o kariéře Jana Telítka, prvního

⁹⁷ *AM CR, Liber contractuum viridis ab anno 1585, inv. č. 374, č. knihy, sign. I B 15, fol. 182.*

královského rychtáře ve městě Stříbře, před jeho jmenováním do úřadu lze tedy pro města Chrudim, Vysoké Mýto a Poličku potvrdit.⁹⁸

Agenda a činnost královských rychtářů v letech 1547–1618

Po nástupu do funkce královského rychtáře bývalý konšel či obecní starší zůstal měšťanem příslušného města, a dostával se tak do zdánlivě poněkud „schizofrenní situace“. Na jedné straně měl z titulu svého úřadu hájit panovníkovy (především fiskální) zájmy ve městě, na straně druhé však byl nucen zvažovat celkovou situaci a svou vlastní pozici vůči měšťanům. Do jaké míry si tyto determinanty královští rychtáři uvědomovali a reflektovali ve své práci, představuje kontroverzní otázku.

V následujících odstavcích se pokusím tuto otázku zodpovědět. Nejvíce relevantních informací poskytují prameny až o osobách Valentina Březovského a Buriana Kochánka z Kochánku, naopak v případě prvních tří královských rychtářů k Chrudimi zprávy prakticky nejsou. Bude tudíž opět nutné sáhnout k paralelám ve Vysokém Mýtě a Poličce.

Mlčení pramenů však může samo o sobě znamenat, že v Chrudimi nedošlo v polovině 16. století ke konfliktu mezi královskými rychtáři a městem. Dle příslušné instrukce měl rychtář dohlížet na fungování rady, jejímž členem ostatně ještě nedávno býval, a na konání „spravedlnosti“. Když přebíral úřad královského rychtáře v Chrudimi od Jana France z Liblic jeho bratr Václav, byl vyzván, aby zvláště bedlivě dohlédl na kauzu Havla Mlynáře, „*kteřý jest s svým čeledínem neb s dívkou se cizoložstva dopustil a k tomu se v tomto místě [tj. na radnici] přiznal*“.⁹⁹ Pochopitelně v záležitostech „*neřádů, které se proti Pánu Bohu dějí*“ nebyl Havel Mlynář sám. Obvinění z cizoložství vznášel královský rychtář poměrně často a zvláště Burian Kochánek z Kochánku měl na podobné případy pozoruhodné štěstí. Z dnešního úhlu pohledu se záležitost s obviněním z cizoložství může jevit jako svého druhu zábavná epizoda, avšak obvinění generovalo aktivitu královského rychtáře především z důvodů fiskálních. Tuto skutečnost jednoznačně potvrzuje případ z roku 1584, kdy Marta Lihavá přišla o veškerý majetek a s ní také její bratr Jan Kukal, neboť „*v tom stavu svém vdovském, neřádně proti P[ánu] Bohu živa byvši, se jest zmrhala, a tudy*

⁹⁸ Bystrický, Vladimír: *Osoba prvního královského rychtáře*, s. 125–134.

⁹⁹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/56; zpráva z 5. března 1551; též AM CR, *Liber sententiarum*, inv. č. 7040, č. knihy 4980, fol. 47r.

v pokutu J[eho] M[ilosti] C[ísařské] sama osobou i statkem svým upadla“.¹⁰⁰ Dle instrukcí musel tedy rychtář dbát na to, aby o případnou pokutu panovníka (českou komoru) nepřipravil. Při soudních přích nevystupoval královský rychtář samozřejmě výhradně v záležitostech cizoložství, ale také například při obvinění ze sedláni, krádeže, nářku ze zlodějství, neoprávněného držení statku aj.¹⁰¹

V počátcích existence rychtářského úřadu se na jeho držitele obraceli členové městské pospolitosti se žádostmi o zakročení u panovníka, případně české komory. Poličtí v únoru 1553 vedli spor s majitelem sousedního Svojanova Václavem Žehušickým z Nestajova ohledně odběru městského piva, poněvadž Žehušický zakázal svým poddaným pivo odebírat. Českou komoru s poukazem na nebezpečí chudnutí města žádá o zákrok – královský rychtář Martin Plachý.¹⁰² Podobně ve Vysokém Mýtě počátkem března 1548 oznamuje královský rychtář Václav Ursín, že „*mistři řemesel (...) ke mně chodili oznamující, kterak tovaryši a čeled' vandrovni jim se zpronevěřuje a protiví*“.¹⁰³ Vysokomýtští a poličtí sousedé tedy očividně nechápali královské rychtáře krátce po jejich jmenování (připomínám, že v Poličce byl královský rychtář jmenován až roku 1552) jakožto osoby omezující jejich město, ale spíše jako své mluvčí ve vztahu ke komoře či panovníkovi.

Ve vztahu k městským radám měl královský rychtář postavení „dohlížející“ osoby a dbal především o to, aby nenarušovaly svým počínáním zájmy panovníka; bez jeho vědomí a účasti se neměla konat jednání rady a shromáždění obce. Přesto k porušení zákazu shromažďování bez vědomí královského rychtáře v Chrudimi došlo.

Bližší informace o původu vnitřního neklidu ve městě však nejsou k dispozici. S největší pravděpodobností zde šlo o podíl na moci a rozhodovacích

¹⁰⁰ AM CR, Liber sententiarum, inv. č. 7040, č. knihy 4980, fol. 274v a 275r.

¹⁰¹ Tamtéž, fol. 81v–82r, 102v, 124v; AM CR, Liber memorabilium, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 65r.

¹⁰² NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/19. Martin Plachý je rovněž zajímavý tím, že jako královský rychtář výslovně uváděn jakožto zástupce města spolu s tehdejší primasem (a navíc pozdějším nástupcem v úřadu královského rychtáře) Kašparem Sedláčkem při urovnání sporu mezi Radiměřskými a knězem Eliášem. Srov. Michl, Justin (ed.): Památní listiny z archivu královského věnného města Poličky a z knihy památní farního chrámu Bysterského. ČČM 21, 1847, s. 540–554.

¹⁰³ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 894, sign. H 60/19.

procesech v radě. Bezprostředním impulsem pak byla otázka hospodaření města s majetky navrácenými po konfiskaci počátkem 60. let 16. století; k neklidu vyvolanému nespokojeností s hospodařením městské rady již v Chrudimi před několika desítkami let došlo.¹⁰⁴ Převážná část trestaných jedinců nikdy předtím nezasedla mezi konšely a obecními staršími, zatímco primas Martin Hostovský s částí konšelů a obecních starších úřadoval nepřetržitě od roku 1561.¹⁰⁵ K změně došlo jen roku 1566, kdy zemřel královský rychtář Tobiáš (I.) Kochánek z Kochánku a na jeho místo nastoupil dlouholetý konšel Jan Pěček.¹⁰⁶ Pěček měl z titulu své nové funkce dohlížet na hospodaření města, ale sám s ním byl natolik provázán, že se hněv nespokojenců obrátil zřejmě i proti němu. Podkomoří královských věnných měst Oldřich Dubanský z Duban nabádal obyvatele, aby na místě královny poslouchali předně královského rychtáře a po něm též purkmistra a radu. Dubanský vzal v trestání a kázeň Ambrože Maršálka, který „za principála se postavil“.¹⁰⁷ Dále byli trestáni Jiří Pivnička, Cyprián Černý, Jan Vondra Kyselo, Jiřík Stehlík, Jiřík Kolář, Matěj Mydlář, Kříž, Jakub Polák, Jan Krupař, Jiřík Matys.¹⁰⁸ Účast Matěje Mydláře, mimořádně bohatého a vlivného člověka, který vlastnil majetky v Chrudimi i ve Vysokém Mýtě, vedla Antonína Rybičku k domněnce, že právě Mydlář byl hlavním podněcovatelem neklidu a stížnosti císaři. Jedním dechem Rybička upřesňuje, že Mydlář stál v čele nespokojenců, protože velice dobře věděl o nesrovnalostech

¹⁰⁴ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad (1522–1569)*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 65r; podkomoří do jisté míry oprávněnost stížnosti uznal: „(..) kdeřížto artikulové, a stížnost osob k té suplikací přiznávajících, nachází se potřební a ti sou také na místo postavení“; též Rybička, Antonín: *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*, ČČM 22, 1848, s. 415–435, 484–509, 592–611. Rybička vidí důvod pouze ve sporech o hospodaření města.

¹⁰⁵ *Soupis konšelů a obecních starších srov. SOKA CR, Sbirka rukopisů, Materiál k dějinám Chrudimí sebraný A. Rybičkou*, inv. č. 13, sign. L 14. Lze konstatovat, že Rybičkovy údaje odpovídají.

¹⁰⁶ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2338, sign. S 260/8.

¹⁰⁷ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, fol. 64v–66r; též AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 152v a 153r.

¹⁰⁸ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 65v; též AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 153r.

v účtech města a prostřednictvím nastrčeného Ambrože Maršálka hodlal dosáhnout významnějšího postavení ve správě města.¹⁰⁹ Tito jedinci však nebyli, jak by se na základě Rybičkových slov mohlo jevit, trestáni primárně za nesouhlas s vedením města. Naopak trestáni byli za nedovolené držení „schůzí“.¹¹⁰

Účast Mydláře lze interpretovat i jinak. Předně Mydlář byl podle všeho vzdělaný a schopný člověk, který dokázal – což je patrné s ohledem na úctyhodný majetek – odhadnout momentální rizika. Pokud vedle konšelů a obecních starších byl jednou ze stran sporu i královský rychtář, Matěj Mydlář patrně dokázal velice dobře odhadnout, co spor s Janem Pěčkem vyvolá. Konečně při troše trpělivosti jej post mezi konšely nebo obecními staršími nemohl minout - právě pro Mydlářovu značnou zámožnost. Účast v čele nespokojenců by tudíž představovala kontraproduktivní krok, což na druhou stranu nevyklučuje Mydlářovu účast na nepokojích zcela. V pozdějších letech již po zkušenostech z roku 1568 o účast v radě nemusel jevit zájem, což by vysvětlilo Rybičkou zdůrazňovanou absenci. Snad Mydlářovi roku 1568 skutečně šlo jen o to, aby spolu s dalšími poukázal na nepořádek v účtech a vývojem událostí byl pak sám zaskočen.

Je nutno znovu zdůraznit, že spor mimo jiné jasně dokazuje, do jaké míry byl Jan Pěček, tehdejší královský rychtář, provázán s vedením města. Trestání „schůze drživali (...) bez vědomí J[eho] M[ilosti] C[ísařské] rychtáře“, přičemž neaktivnější byl vedle Ambrože Maršálka Matěj Želetický, který „nemajíce poručení, jiných sousedů pozdvíhoval a ponoukal“.¹¹¹ Potrestání byli největší nespokojenci, zatímco ostatním byly spíše naznačeny meze, které neměly být napodruhé předkročeny. Centrální moc – zosobněná podkomořím – jasně naznačila svůj vliv, avšak neměla zájem na uvěznění části chrudimského měšťanstva a skrze to pak další možnou

¹⁰⁹ Rybička, Antonín: *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*; Týž: *O erbovních a patricijských rodinách*, s. 53–78.

¹¹⁰ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 65r; „(...) že jsou ty osoby majíce od jeho milosti pana podkomořího na místě její milosti císařové předně jeho milosti císařské rychtáře potom purkmistra a radu za vrchnost vystavenou tolikéž starší obecní k nim k radě přidané jich v tom všech ano se jimi žádného zkrácení nestalo poběhli a při nich za napravení nežádali nýbrž pomínuvše jich jako starších všetečně nendležitě proti veliké záповědi Jeho Milosti Císařské v instrukci Jeho Milosti rychtáře zjevně a světle dostaveno schůzky drželi a tak v trestání jeho milosti upadli.“

¹¹¹ AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 152v a 153r.

eskalaci situace ve městě. Ve vedení města se následně nic nezměnilo a v čele stál nadále Martin Hostovský. Královský rychtář Jan Pěček se záhy poté (roku 1570) dokonce zaručil za půjčku, kterou město získalo u Bernarda z Geršdorfu ve výši 500 kop grošů (míšeňských?).¹¹²

K zajímavým událostem v Chrudimi došlo počátkem 17. století. Prováznost úřadu královského rychtáře s městskou radou a identifikaci s jejími postoji lze doložit u Samuela France z Liblic, nazývaného díky držení statku ve vsi Vlčnově též Samuel Vlčnovský, a to hned ve dvou případech. Je pozoruhodné, že těmto událostem nebyla doposud věnována pozornost. Počátkem 17. století si na chrudimské konšely opakovaně stěžoval postřiháč Václav Písecký, a to za příčinou náboženství. Neváhal svou stížnost vznést při obnovování rady i na podkomořího královny Hartvíka Žejdlice ze Šenfeldu. Přitom však sám Václav Písecký zastával v letech 1595-1596 úřad obecního staršího.¹¹³

V prvé řadě si Písecký stěžoval na postup města v otázkách náboženských; ostatně celou kauzu podle něj vyvolala jeho konverze ke katolictví. Obvinil purkmistra a radu, že z jejich popudu byl kostel Nanebevzetí Panny Marie (hlavní chrudimský chrám) zbaven varhan, monstrancí, ornátů a především osazen nehodným knězem, jenž neužívá předepsaných ceremonií.¹¹⁴ Navíc poukazoval na neutěšený stav kostela svaté Kateřiny, na který z titulu tzv. chlumecké nadace přispívá sám panovník ročně 100 kopami grošů míšeňských. Vedle těchto pasáží, věnovaných proble-

¹¹² AM CR, Liber transactionum ab anno 1505, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 161r.

¹¹³ AM CR, Liber contractuum viridis ab anno 1585, inv. č. 374, č. knihy 166, sign. I B 15, fol. 244v.

¹¹⁴ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27. Relevantní část supliky ze 4. června 1602 zní: „Varhany, monstranci, vornáty a což tak koliv pro okrasu téhož chrámu Božím k službám Božím bylo nadáno, to všechno z něho pobrali, kněze, kterýmuž nic dobrého milo není, kterýž vornátů, alby, též jiného kalicha mešního k službám Božím neužívá ani žádných ceremonií od církve svatě nařízených, jak předně při službě Boží, tak ani při křtu svatým nezachovává, [přijali]. Svátků, jak předně Blahoslavené Panny Marie, tak potom ani apoštolskejch žádných, dokonce nesvětí. Než naproti tomu, když kacíře toho Mistra Jana Husi přijítí, toho slavně zasvěti, a tak všeho způsobu kalvínského užívá a s nimi pány Chrudimskými ve všem náboženství se srovnává a jak oni chtějí míti, tak jim činí.“

matice náboženské, si též stěžuje na užívání nepoctivých měr a přetěžování v oblasti berní.¹¹⁵ Za jeho stížnost mu Chrudimští páni zavřeli živnost, dále mu „*pro pravdu na hrdlo stojí*“. Václav Písecký mj. žádá, aby císař nařídil Chrudimským jeho živnost propustit. Píseckého suplika uvedla do chodu celou sérii dalších událostí, na jejichž řešení nestačil královský rychtář – nebo stačit nechtěl – a ani vyšetřovací komise. Dokonce došlo i na urážku podkomořího věnných měst.

Císař – či lépe jeho úředníci – inicioval zřízení vyšetřovací komise, jejímiž hlavními cíli měl být zákrok v Píseckého prospěch a především, aby se „*obzvláště pak, co se kostela a náboženství tu v Chrudimi zachovává, vyptali a nám v jedné i druhé věci svou dostatečnou relací odesláním té suplikací zase do kanceláře české odeslali (!)*“.¹¹⁶ Zároveň téhož dne o ustavení komise a o Píseckého obviněních informovala česká kancelář i Chrudimské.¹¹⁷ Komise ve složení Václav Ples Heřmanský ze Sloupna, purkrabí karlštejnský, Jan nejstarší Lukavský z Lukavice a Zdeněk Dobřenský z Dobřenic prošetřovala Píseckého stížnost začátkem července 1602 přímo v Chrudimi.

Po vyšetření komise konstatovala, že Václav Písecký nezaplatil roku 1602 berně, a právě proto mu byl „zapečetěn“ obchod. Může však svou živnost provozovat nadále bez omezení s tím, že do šesti týdnů je povinen prokázat zaplacení dlužných berní nebo osvobození od nich.¹¹⁸ V tomto bodě Písecký snad reagoval na skutečnost, že jedním z výběřčích v kraji býval jmenován měšťan krajského města.¹¹⁹ „Přílišná blízkost“ výběřčích k osobě plátce tedy v případě Václava Píseckého představovala jeden z podnětů k suplikování císaři. V záležitosti měr a vah naopak komise

¹¹⁵ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; k mirám poznamenává Písecký: „*Nadto vejše zdělali sobě míry malý i hrubý, na kterěz bohatýmu na velkú a chudýmu na malou měří a prodávají. (...) [Berně]na nás chudý lidi všecko vložili (...) v tom neupřímně k chudým lidem se chovají.*“

¹¹⁶ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; nařízení kanceláře jménem císaře ze 7. června 1602 pro Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna.

¹¹⁷ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; přepis české kanceláře ze 7. června 1602 pro Chrudimské.

¹¹⁸ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27.

¹¹⁹ Srov. *Sněmy české X, Praha 1900, s. 37, 175, 273 a 274.*

uvádí, že město zavedlo nové ve snaze nepoctivosti zabránit, a nikoliv ji podporovat.¹²⁰ Václav Písecký se zřejmě přidržel převládajícího názoru o tom, že pouze prověřené a starobylé je dobré; novoty nepřijímal.

Naopak v záležitosti s „reformací“ chrámu Nanebevzetí Panny Marie konstatovala komise oprávněnost Píseckého stížnosti bezesbytku. Předně byla odstraněna prakticky veškerá výzdoba, „archa“ byla ozdobena židovskými literami a ornáty, dalmatiky, komže aj. byly naházeny na hromadě a „splesnivělé (!) a smrduté jako nějaký k praní šaty“. Chrudimští členy komise ujišťovali o nepotřebnosti těchto oděvů. Komise vyslechla i kněze Martina Černovického. Kněz oznámil komisi, že se přidrží zvyklostí ve městě panujících. Slovo celibát vůbec neznal a po vysvětlení ze strany komise prohlásil, „že se s svou manželkou poctivě chová a císař takových ze země nehoní“. Konečně papeženci jsou podle kněze Martina „lidé bludní“. Podobně neslavně dopadla také návštěva kostela svaté Kateřiny a školy.¹²¹

Podstatně zajímavější byl ovšem osud chrámového pokladu. Ten byl uložen na radnici, avšak na opakovaně položený dotaz ohledně osudu vzácné monstrance nikdo nechtěl odpovědět. Patrně ne zcela dobrovolně nakonec za město odpověděl královských rychtář Samuel Vlčnuvek

¹²⁰ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; komise zaznamenala stanovisko města v tom smyslu, že naopak před zavedením nových měr a vah panoval nepořádek, a tudíž byly staré míry zakázány: „Však přesto že od některých pekařův a mlynářův užívány byly, o tom úřad konšelský jest nevěděl, ale nyní vědouce, to že napravití a zastaviti chtějí.“

¹²¹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; kostel byl dle mínění komise starobylý, „avšak ode všech pobožných křesťanských zevnitřních znamení, korouhví, postavníkův, svícňův a jiných ozdob na oltáři, též varhanův, vše vyprázdněnej jsme spatřili.“ Vedle nové kruchty spatřila komise už jen „archu modrou lazaurovou barvou potaženou a zlatými litterami doby Mojžíšovy Starého zákona a neboližto desatero Boží přikázání a i některé židovské charaktery v vrchu též archy napsané (...). Vornáty, dalmatiky, kapie, komže, štůly a numerali všecko v hromadu smíšené, zmačkané, stuchlé, splesnivělé (!) a smrduté jako nějaký k praní šaty aneb papírnický hadry ukazovali.“ Dosud nejdříve se dějinami chrámu zabýval Vincenc Florián, který ovšem o této epizodě prakticky nic netuší. Pouze uvádí, že Rudolf II. vytýkal Chrudimským jakési židovské zvyky, jichž se v otázce náboženství přidrží. Srov. SOKA CR, Pozůstalost Vincence Floriána, Kostel Nanebevzetí Panny Marie (čistopis), inv. č. 43, rkp. č. 1. Florián se ale zmiňuje, že konzistoř vytýkala Chrudimským, že monstranci odnesli na radnici již roku 1564.

(tj. Samuel Franc z Liblic), že monstranci nechali pro obecní potřeby zmincovat v Kutné Hoře.¹²² Samuel Franc z Liblic musel o událostech ohledně hlavního chrudimského kostela velice dobře vědět; jednak tam docházel na služby Boží a v neposlední řadě zde odpočívali jeho předci. Navíc s počináním konšelů očividně zcela souhlasil – byl tedy daleko více měšťanem než reprezentantem králových zájmů v Chrudimi. Provázanost místních politických elit s (formálně) královým zástupcem ve městě nebyla jasná pouze tehdejšímu podkomořímu královny Hartvíkovi Žejdicovi ze Šenfeldu, jak je patrné na událostech ohledně jmenování rychtáře v Poličce roku 1598, ale rovněž české komoře. Do určité míry bylo možné tento stav tolerovat, poněvadž jiná možnost vykonávání dohledu nad pokutami a pozůstalostmi ve městě prakticky neexistovala, ale v tomto případě patrně události překročily tolerovanou mez „nezákonnosti“.¹²³ Přesto nebyl za svou liknavost Samuel Franc nijak trestán a ani kárán.

Změny, k nimž došlo na nejvyšších místech českého státu na samém konci 16. století a zostřování konfesijních rozdíků, tedy našly svůj odraz i ve východočeském krajském městě. Do jaké míry si jich byl vědom Václav Písecký, respektive využíval-li těchto událostí vědomě ve snaze dosáhnout vlastního prospěchu, je obtížné říci. Rozhodně si jich ovšem byla vědoma vyšetřovací komise. Přesto (či právě proto?) nepochybují o tom, že o událostech v chrudimském chrámu Nanebevzetí Panny Marie členové komise dobře věděli, ale sami na vývoj neupozornili; impuls k vyšetřování nevzešel od nich, ale od jednoho z nespokojených měšťanů. Václav Ples byl v podstatě členem městské pospolitosti v Chrudimi. Držel zde šosovní statky, někteří měšťané mu dlužili peníze a především s částí z nich byl spřízněn.¹²⁴ Jan nejstarší Lukavský z Lukavice držel některé

¹²² NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; „O kališích pak a klenotích, toho že by na rathauze, totiž kalichův malých a velkých stříbrných 18, paten 15, hostie 3, lžičku stříbrnou jednu a nádobku na křížmo jednu, schovaný míti měli, oznámili. O monstranci pak žádný na několikeroú otázku kam by se poděla nic jsme se mimo jejich nevědomost doptati nemohli, až naposledy na tuhou a přístnou na povinnost a svědomí rychtáři Vaší Císařské Milosti (!) téhož města Samuele Vlčnůvka [tj. France z Liblic], člověka nejstaršího, jakž v úradě tak na obci, sedmdesátiletýho, kam by se poděla, tu jest nám oznámil, že jsou ji do Hory Kutný poslali a zmincovati dali a ty peníze na obecní potřeby obrátili.“

¹²³ Schlumbohm, Jürgen: *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden*, s. 647–663.

¹²⁴ AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A I, fol. 294r, 301r, 309v.

statky v okolí a nemovitosti ve městě.¹²⁵ Konečně Zdeněk Dobřenský z Dobřenic se z titulu svého poručnictví nad sirotky po Janu Bořinském z Božejova a na Mezilesicích (dnes Medlešice, asi 3 km severně od Chrudimi) s chrudimskými setkával podle všeho také běžně.¹²⁶

Město na supliku Václava Píseckého reagovalo až po návštěvě vyšetřovací komise. Chrudimští na adresu Píseckého konstatují, „že *jest se s pravdou nepotkal*“, ale jde jen mu o to, aby zastřel neplacení berní a „z *cizího neštěstí sebe zvelebovati chce*“.¹²⁷ V otázkách víry se měšťané vždy přidržovali nařízení císaře Maxmiliána II. (Česká konfese) a nikdy nezaváděli žádné novoty a chovali se dle nařízení konzistoře. Ostatně upozorňují na to, že Písecký s nimi zcela běžně chodil do kostela a na nic si nestěžoval. V otázce zmínované monstrence uvádí, že byla již sešlá. Navíc Chrudim přišla o všechny statky roku 1547 a nemá z čeho platit špitály (mají jen 46 poddaných). Město se chová dle zemských zřízení a uznává za svou vrchnost císaře. V případě nesouhlasu s postupem města v otázce měr a vah může Písecký vznést svou stížnost při obnovování rady.¹²⁸

Celá kauza Václava Píseckého však neskončila vyšetřováním zmiňovaných šlechticů ve městě a odpovědí Chrudimským panovníkovi, ale pokračovala i v následujících měsících a do celé pře byl zatažen také podkomoří královských věnných měst Hartvík Žejdlíc ze Šenfeldu a na Polné. V říjnu roku 1602 při obnovování rady Václav Písecký kritizoval chování konšelů

¹²⁵ AM CR, inv. č. 55 a 57, kart. 3; též SOKA CR, Sbirka rukopisů, *Materiál k dějinám Chrudimi sebraný Benedettim*, inv. č. 4, sign. 1 L 5; též Jireček, *Hermenegild: Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 52–54 a 68.

¹²⁶ S Chrudimskými obchodoval, poněvadž v prosinci roku 1602 využil stavného práva proti sirotkům po Šimonu Bakaláři pro nezaplacení sladu, srov. NA, SM, inv. č. 502, kart. 278, sign. C 26/21.

¹²⁷ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; *odpověď města na supliku Píseckého z 16. června 1602. V otázce náboženství výslovně uvádí, že „nic nového mimo předešlý způsob nezaráželi, žádných postranných schůzí žádnému netrpěli a nepřehlídali“ a navíc mezi nimi není nikdo, kdo by nechodil do kostela a „postranného náboženství byl (...). Leč tento suplikant, kterýž i s ženou svou mezi nás do kostela chodí a pod tím, jakobychme nějaké jináčejší a pokoutní víry bejtí měli, nás bez vsí příčiny jemu od nás dané nedůvodně spravovati (!) smí.“ V případě kostela svatě Kateřiny navíc konstatují, že tam farář není prostě proto, že na to nejsou peníze.*

¹²⁸ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; *odpověď města na supliku Píseckého z 16. června 1602.*

v úřadě, a to především primase Jana Bydžovského, v případě jehož setrvání v čele města „*nás třetí díl v Chrudimi nezůstane*“. Podkomoří oznámil komoře, že Píseckého pouze vykázal z radnice, poněvadž nechtěl konflikt dále vyhrocovat. Navíc byla dle Žejdlícovy zprávy s primasem obec spokojena a Písecký do svých stížností zakomponoval skutečnosti, s nimiž Bydžovský nemohl mít nic společného, poněvadž tehdy v Chrudimi vůbec nežil. Písecký sám je „*člověk nevážněj a toliko různic a nesvornosti žádostivej*“ a nechce platit berně. Žejdlíc byl počínáním Píseckého zjevně dosti rozčilen, poněvadž „*v těch devíti letech, jakž já podkomořím J[ej] M[ilost]í Císařový, paní mý milostivý, sem, nikdá se od žádného taková všetečnost a nevážnost neukázala*“.¹²⁹ Doporučuje Píseckého raději zavít do šatlavy a na supliky klevetných lidí nebrat zřetel.

Žejdlícova reakce prozrazuje, že během formalizovaného obnovování městských rad nebylo obvyklé podobným způsobem vystupovat proti radě a nepřímo také proti královskému rychtáři.¹³⁰ Obnova městské rady byla nejobvyklejším a často také jediným případem, kdy se reprezentace města setkávala s královským úředníkem tváří v tvář ve městě a ani jedna ze stran neměla evidentně zájem vykročit ze zažitého úzu.¹³¹ Vzápětí po Žejdlícově stížnosti bylo královskému rychtáři oznámeno, aby vypravil Píseckého na Pražský hrad k dalšímu šetření.¹³² Na přelomu května a června 1603 si Písecký na městskou radu opět stěžoval. Císař již předtím nařídil záležitost vyšetřit a ukončit, což ovšem Chrudimští – dle tvrzení Píseckého – neučinili. Nakonec počátkem prosince 1604 akta celé pře převzal hofrychtěř věnných měst Jan Bunson z Bunsonu. Bunsonova zpráva nepředstavuje Píseckého v nejlepším světle. Hofrychtěř oznamuje, že v přítomnosti podkomořího Adama staršího z Valdštejna byla již dříve mezi ním, novým královským rychtářem Šebestiánem Kryštofem z Častolovic, městem a Píseckým uzavřena smlouva o smíru. Dle mínění hofrychtěře tedy Písecký nejen smlouvu porušil, ale také „*kancelář zbyteč-*

¹²⁹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; zpráva Hartvika Žejdlíce ze Šenfeldu z 1. října 1602.

¹³⁰ *Ideální podobu obnovování městských rad přináší Kilián, Jan: Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře. České Budějovice 2005, s. 119–123.*

¹³¹ *Podkomoří královských věnných měst se stal zemským (stavovským) úředníkem na velmi krátkou dobu v letech 1619–1620, srov. Čelakovský, Jaromír: Úřad podkomořský, s. 75–77.*

¹³² NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; přepis české komory královskému rychtáři v Chrudimi Samuelu Francovi z 12. října 1602.

ně a nepokojně zanepřázdňuje“. Téhož dne byl mezi Bunsonem, královským rychtářem, městem a Píseckým uzavřen další smír, jehož porušení mělo být potrestáno pokutou 25 kop grošů míšeňských.¹³³ V březnu 1607 pak Písecký žádal císaře znovu, tentokrát o vyplacení peněz, které složil u předchozího královského rychtáře Samuela Vlčnovského (tj. France z Liblic), a navíc také – o dvorskou službu v Praze.¹³⁴

Široká pozornost, kterou věnují suplice Václava Píseckého, postřiháče z Chrudimi, není náhodná. Především zapadá do širšího rámce eskalace náboženského napětí v českých zemích na přelomu 16. a 17. století. V tomto případě se však nedomnívám, že náboženský rozpor byl její podstatou. Václav Písecký sice skutečně konvertoval ke katolictví,¹³⁵ avšak pozadím jeho pře byly (dnes již obtížně zjistitelné) rozpory mezi ním a vedením města. Ty mohla konverze sice vyhrotit, ale nikoliv vyvolat, čemuž nasvědčují další body supliky. Vývoj celé kauzy jednoznačně nasvědčuje tomu, že Písecký byl mimořádně svárlivý člověk. Kauza však též poskytla panovníkovi a jeho úředníkům příležitost hlouběji zasáhnout do vývoje ve městě. Nakonec ovšem penetrace panovníkova vlivu nebyla příliš silná, poněvadž neustálé suplikování Václava Píseckého zcela očividně porušovalo zaběhnutý rámec vztahů mezi panovníkem a městem. Pokud Chrudimští platili řádně berně, panovník a jeho úředníci (přes nástup španělské strany) neměli jednoduše možnost a snad i chuť výrazněji ovlivnit dění ve městě v rovině náboženské a mocenské. Takový postup by byl ostatně kontraproduktivní z hlediska celé země, poněvadž by vyvolal rozsáhlý odpor v řadách nekatolíků. Jinými slovy, udržovala-li městská rada ve městě relativní klid a pořádek, nebyl důvod ji sesazovat. Naopak chování Píseckého tuto stabilitu, jakkoliv mohla být křehká, narušovalo. Srovnání Píseckého kauzy se zmiňovanými událostmi v Chrudimi roku 1568 není možné. Jakkoliv výše relativizují náboženský aspekt postřiháčova suplikování, ve sporech města a rady nebyl roku 1568 přítomen a zmiňován vůbec. Navíc se v případě Píseckého jedná o jedince, kdežto

¹³³ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; zpráva Jana Bunsona z Bunsonu z poloviny října 1605.

¹³⁴ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; suplika Píseckého ze dne 26. března 1607, v níž žádá, „aby toliko z summy pro spomožení nám zarmouceným z těžkostí našich od pánův Menších desk zemských ourok vzešlý tři sta kop grošů českých vydáno a propuštěno bylo anebo abych při dvoře V[áši] C[ísařské] M[ilosti] nějakou službou, jakoužkoliv, fedrován býti mohl“.

¹³⁵ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; suplika Píseckého ze 4. června 1602.

v případě neklidu ve městě roku 1568 bylo zúčastněných nepoměrně více, přičemž slova Píseckého o odchodu třetiny měšťanů lze odsunout stranou jakožto neprůkazná a hyperbolická.

Z hlediska královských rychtářů je pak nejdůležitějším zjištěním, že se v otázce určitých kauz stala tato instituce neupotřebitelnou, a to s vědomím a tichou tolerancí komory. S provázaností královských rychtářů a městskými radami se více méně počítalo a mohlo to být – což je dosti kontroverzní konstatování – i do určité míry žádoucí. Součástí běžné agendy královského rychtáře nadále zůstávala účast v akuzačních procesech (v závažnějších případech byl povinen vyžádat si náleze od apelačního soudu v Praze), *formální* dohlížení na městskou radu, její hospodaření a především případy odúmrtí. Právě při projednávání odúmrtí byla spolupráce královského rychtáře s konšely a obecními staršími oboustranně výhodná, jak se pokusím prokázat níže. V případě mimořádné události – jako tomu bylo roku 1602 s Píseckým – byla jmenována *ad hoc* komise, vyšetřující též samotného královského rychtáře.

Otázka odúmrtí byla v instrukcích pro královské rychtáře původně naprosto okrajovou záležitostí. Teprve tragická náhoda – epidemie v 80. letech 16. století – vyvolala zájem české komory. V případě odúmrtí však existuje nejasnost v případě dělení odúmrtí mezi panovníka a město. Zatímco v Chrudimi bylo dělení odúmrtí mezi město a panovníka (respektive českou komoru) zcela běžné (díky privilegii z roku 1372¹³⁶), není tomu tak v případě Poličky (právo na polovinu odúmrti mělo město až od února 1587¹³⁷). Ve Vysokém Mýtě obdrželo město na polovinu odúmrti právo privilegiem císaře Zikmunda z 30. let 15. století.¹³⁸ Roku 1547 samozřejmě Chrudimští a Vysokomýtští odeslali svá privilegia do Prahy v rámci testu za účelem na odboji, ale již v září 1547 je obdrželi zpátky s výhradou, že je na vůli panovníka, jakou část odúmrti a pokut ponechá městu.¹³⁹

¹³⁶ Lábler, Karel (ed.): *Listář královského věnného města Chrudimi. Privilegia městská a listy králů českých, Chrudim 1900, s. 15–16; opis pořizený dle písma Antonínem Rybičkou v ANM, Topografická sbírka F, inv. č. 63, kart. 54.*

¹³⁷ Štefka, Jan Václav: *Královské věnné město Polička, s. 17.*

¹³⁸ Jireček, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto, s. 58; tištěná edice privilegií (z roku 1900) též ANM, Topografická sbírka F, inv. č. 135a, kart. 106.*

¹³⁹ „Než ráčíme-li potom milostí naší královskou na obecně dobré a opravu města z toho co dáti, to při vůli naší, dědicův našich a budoucích králích českých, každého času bude.“; Lábler, Karel (ed.): *Listář, s. 46–47.*

Přesto první doklady k vzájemnému dělení odúmrtí mezi panovníka a město v Chrudimi pochází až z 80. let 16. století. V případě královského rychtáře Václava Lípy (1580-1583), u nějž lze tento postup doložit pro Chrudim prvně, a jeho bezprostředního nástupce Buriana Kochánka z Kochánku (1583-1589) lze důvodně očekávat spolupráci se zástupci města z řad obecních starších. Ti dohlíželi na hospodaření města a měli královskému rychtáři být nápomocni v získávání odúmrtí.¹⁴⁰ Vzájemný hmotný interes v danou chvíli spojil obecní starší se zástupcem panovníka; s ohledem na absenci negativních ohlasů v pramenech patrně k oboustranné spokojenosti.¹⁴¹ Spolupráce s městem však automaticky neznamenal shodu s měšťany a za určitých okolností mohla vyvolat nespokojenost i české komory. Právě v takovém případě lze podle mého názoru bezzbytku hovořit o onom „schizofrenním postavení“ královského rychtáře. Nejlépe tuto situaci dokládají příklady Buriana Kochánka z Kochánku a Valentina Březovského.

Rok po nástupu do úřadu královského rychtáře v Chrudimi komora kárala Buriana Kochánka z Kochánku (říjen 1584), protože „*nemalá nedbanlivost při jeho povinnosti se nachází*“.¹⁴² Česká komora vytýkala Kochánkovi, že neučinil přípověď na dva statky ve městě a nezjistil, zda ve městě žijí případní nápadníci. Byl samozřejmě vyzván, aby situaci okamžitě řešil. O rok později však patrně na Kochánkuv návrh dovoluje jménem panovníka česká komora vyplacení pěti a půl kopy grošů českých z odúmrtí ve prospěch špitálu ve městě. Navíc zde komora uvádí velice zajímavou informaci, potvrzující její vědomí minimálně o vzájemné spolupráci mezi královským rychtářem a městem. V záležitosti dluhů po zemřelé Martě Líhavé totiž pražští úředníci Kochánka přímo vyzývají ke spolupráci s konšely a obecními staršími a naznačují, že v tomto případě může Burian Kochánek sám svým jednáním ušetřit komoře do jisté míry práci.¹⁴³ Příčiny

¹⁴⁰ V případě Kochánka byli jeho „pomocníky“ především Tomáš Procházka a Šebestián Kryštof, budoucí poslední předbělohorský královský rychtář v Chrudimi.

¹⁴¹ AM CR, Liber sententiarum, inv. č. 7040, č. knihy 4980, fol. 252r, 270r; 274v, 275r. Velmi jasně to vyjádřil roku 1604 písař v záležitosti statku po Anně Jakubové: „Potahujíc se na jednu polovici toho statku a starší obecní na druhou.“

¹⁴² AM CR, inv. č. 438, kart. 6.

¹⁴³ Tamtéž; „O Chrudimských nepochybujíc, poněvadž se jich tu (!) také v některých příčinách dotýče, že vám toho všeho bez našeho se k nim o to dopisování a napominání skutečně nápomocni budou“.

vedoucí Chrudimské k pomoci královském rychtáři, o nichž tehdy komora psala, jsou jednoznačné – hmotný interes města na zisku pozůstalosti. Byla-li ostatně součástí pozůstalosti například nemovitost (pozemek, dům ve městě či dvůr na předměstí), nejlogičtějším zájemcem o její koupi byl chrudimský měšťan. Tímto možným kupcem pak mohla být buď osoba přímo z řad konšelů či obecních starších, případně na ně nějakým způsobem napojená.¹⁴⁴ Českou komoru však s velkou mírou pravděpodobnosti příliš nezajímaly sociální vazby kupce, ale spíše jeho hotovost. Avšak i díky znalosti konkrétní situace se královský rychtář mohl dostat do sporu s komorou; právě Kochánkovi totiž komora v roce 1588 vytýkala, že se neucházel o pozůstalost po tovaryši Adamovi. Rychtář komoru upozornil, že Adam byl chudý vandrovní tovaryš, a nemělo tedy vůbec cenu se o oněch 50 kop míšeňských ucházet.¹⁴⁵

Jedním ze základních úkolů královského rychtáře při řešení konkrétní odúmrti bylo zjištění aktiv a pasiv dědictví, případně vyrovnání dluhů, a následně odvedení příslušného podílu do rentmistrovského úřadu (příčemž polovina připadající na panovníka měla před městskou přednost).¹⁴⁶ Občas však úřední rutina ustoupila lidskosti. Krásný doklad pochází z Vysokého Mýta, kde v roce 1600 Jan Buček řešil pozůstalost po Pavlu Spolském. Zesnulému „*na pohřeb náklad učiniti za slušné sem u sebe položil*“.¹⁴⁷

Zcela specifické prameny ke své činnosti v úřadě královského rychtáře v Chrudimi zanechal Valentin Březovský. Značná část se jich váže prá-

¹⁴⁴ *Tak roku 1585 prodal Kochánek dům po Martě Lihalové Janu Roubalovi (?); velice pregnantně vyjádřil písař prodej domu „na J[eho] M[ilost] C [isařskou] a obec tuto připadlý“ královským rychtářem Samuelem Francem z Liblic roku 1600 Janu Chrudimskému, srov. AM CR, Liber contractuum viridis ab anno 1585, inv. č. 374, č. knihy 166, sign. I B 15, fol. 9r, 121r.*

¹⁴⁵ *AM CR, inv. č. 438, kart. 6; „A tak by bylo z toho nic nepošlo než daremné zameškání.“*

¹⁴⁶ *V roce 1590 píše komora Valentinu Březovskému, že mají být po zesnulém hrnčíři Martinu Vorlíčkovi zaplaceny dluhy a hotovost ve výši 39 kop (českých?) grošů odvedena do rentmistrovského úřadu v Praze. Město nemá bránit odeslání hotovosti, poněvadž mu zůstane příslušná nemovitost; srov. AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 94r.*

¹⁴⁷ *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 893, sign. H 60/7; vedle toho Buček oznamuje, že i o císařskou polovinu odúmrti má zájem město, které chce prostředky využít ve prospěch záduší.*

vě k otázce odúmrtí, a bude tedy vhodné o nich učinit zmínku nyní. Zdá se, že právě Březovský byl více než jiní královští rychtáři cílem různých útoků svých spoluměšťanů, a to ještě před nástupem do úřadu.¹⁴⁸ Navíc se z jeho suplik zdá, že si byl ze všech královských rychtářů ve sledovaných městech v letech 1547-1618 nejméně vědom úskalí svého obojakého postavení.

Ohledně odúmrtí se Březovský střetl s obyvateli města hned po svém jmenování. Jedním z důvodů mohlo být důsledné dodržování instrukce z 80. let 16. století, která ostatně z důvodů odúmrtí v podstatě vznikla. V okamžiku, kdy ohlásil jménem panovníka své nároky na odúmrtí, „*od mnohých všetečných lidí nenáležitě dotýkán jsem, jako bych to v vlastním jméne činil.*“ Velmi hrubě se ho při vznesení nároků na statek po Barboře Šperátové dotkl hospodář Martin Mlynář. Ve slovech Martina Mlynáře, která Březovský ve stížnosti cituje, se střetává minulost bývalého konšela a současnost královského rychtáře: „*Praví, že mám krátkou paměť, že jsem se ne při nálezu o týž statek seděl [tj. v radě města] i se přimlouval a nyní, že bych proti tomu byl. Jemuž jsem na to odpověď dal, že pokudž jsem v práci konšelské byl, to jsem učiniti povinen byl. Nyní pak, maje na sobě jiné povolání vložené, podle toho také a Instrukci mně od J[eho] M[ilosti] C[ísařské] vydané chovati se musím.*“ Valentin Březovský žádal, aby bylo purkmistru a radě města Chrudimi nařizeno Martina Mlynáře uvěznit, „*neb jestliže se toho nestane, v pravdě nevím, kdo by pak v takovém povolání s dobrým svědomím setrvati mohl.*“¹⁴⁹

„Nenáležitě dotýkání“ v rámci „jiného vložení povolání“ naznačuje, že Valentin Březovský chápal své nové postavení v podstatě jako svého druhu střet dvou identit – měšťana a královského rychtáře. V okamžiku, kdy byl jmenován panovníkovým zástupcem ve městě, přijal identitu novou, avšak „staré“ se nezbažil (a podle mého názoru ani zbavit nemohl).¹⁵⁰

¹⁴⁸ NA, SM, inv. č. 502, kart. 278, sign. C 26/21; v roce 1595 Březovský oznámil komoře, že ohledně dědictví po Šimonu Bučkovi se chtěli dohodnout jeho vdova a vzdálený příbuzný, sirotek po Petru Cihelkovi, „*však ale maje já v paměti předešlé poručení Vašich Milostí mně učiněné, abych o kšafty se smlouvati nedopouštěl, tomu jsem povoliti nemohl.*“

¹⁴⁹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/45 (29. října 1591).

¹⁵⁰ Na mimořádnou adaptabilitu Kantorowiczovy teze o „dvojím tělu“ pro studium vzájemného vztahu mezi „povinností“ a „možností“ inspirativně upozornila Zemon-Davis, Natalie: *History's Two Bodies. American Historical Review* (dále AHR) 93, 1988, s. 1–30.

Případem odúmrti po Šperátové problémy Březovského s Chrudimskými neskončily. Již v roce 1592 oznamoval komoře své obtíže v záležitosti Kateřiny Trnkové a jejího ve Vídni zadluženého manžela Pavla z Tatenice. Spolu s prokurátorem Matoušem Sokolem oznamuje, že se „těžce co obdrží“. Naopak se obává posměchu a nákladů, pokud bude po Pavlu z Tatenice požadovat peníze. Navíc poukazuje na skutečnost, že už byl z různých škod viněn a od lidí zakusil „ouštipkův“.¹⁵¹ O rok později se dostal do sporu s Markétou Tochovou, která si na něho stěžovala dokonce císaři, za což proti ní zdvihl Březovský žalobu. Poté však potvrdila, že považuje Březovského za poctivého člověka a od sporu bylo upuštěno.¹⁵²

Pokárání Buriana Kochánka z Kochánku českou komorou v 80. letech 16. století a problémy Valentina Březovského s neuctivými Chrudimskými ovšem nelze příliš přeceňovat. Především spadají do období, v němž byla vydána nová instrukce pro královské rychtáře, sofistikovaněji řešící otázku odúmrtí ve prospěch panovníka a na druhé straně do určité míry reagující na uvolnění ve vztazích mezi panovníkem a městy v souvislosti s potřebou půjček a schválením Koldínových práv. Zatímco u Buriana Kochánka došlo k poněkud laxnějšímu vyřizování odúmrtí, v případě Valentina Březovského tomu bylo naopak. Prvního varovala česká komora, druhý se setkával s nepochopením ve městě. Důležitým faktem však zůstává, že na Valentina Březovského si stěžovali spíše chudší měšťané, nikoliv jeho bývalí kolegové z městské rady. Březovský byl patrně již dosti stár, neboť mezi koňšely a obecními staršími zasedal nepřetržitě od roku 1555, a mohl zde tudíž určitou roli hrát i věk (snaha vyhnout se „na stará kolena“ posměchu?).¹⁵³

V souvislosti s problematikou odúmrtí je třeba poukázat i na další zajímavý (značně diskutabilní) moment – opět u Buriana Kochánka a Valentina Březovského. V případech obou po sobě nastoupivších královských rychtářů se totiž setkáváme s odkazy v jejich prospěch, i když blízkou

¹⁵¹ AM CR, inv. č. 438, kart. 6; „A tak za těmi příčinami i prokurátoru mému se vidí, že se tu těžce co obdrží. Nýbrž jeho k škodám přivedu-li, sobě posměch učiním a potom se na mně bude chtít těch škod pobíhati a mne z nich vinit, jakž se o to již někteří tuze pokoušeli.“ Navíc žádá o radu, „abych snad v té věci právo nezůstana (!) posmišků (!) a ouštipkův, kterýchž od jiných dosti mám, snášeti nemusel a cizích škod a outrat na sebe nevalil“.

¹⁵² AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 172r.

¹⁵³ AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 170r.

příbuzenskou (případně přátelskou) vazbu nelze na základě relevantních pramenů prokázat. Například Ester Šmaroška (Šmarochová) určila za poručníka nad svou závětí roku 1585 Buriana Kochánka z Kochánku.¹⁵⁴ Témuž odpouští ve své závěti dluh ve výši 40 kop grošů míšeňských Jan Švehla.¹⁵⁵ Stejně tak v případě Valentina Březovského odkazuje královskému rychtáři 30 kop míšeňských Vincenc Polák.¹⁵⁶ Březovského tchán Václav Voldřich sice konstatuje, že jeho dceru Březovský za života „*nevopatřil a vopatřiti zanedbával*“, ale přesto mu odkazuje peníze, aby na ní královský rychtář v dobrém vzpomínal.¹⁵⁷ Pokud královští rychtáři výrazně zasahovali do pozůstalostního řízení, je možné, že tento postup z hlediska testátorů znamenal pokus předejít pozdějším sporům mezi královským rychtářem a pozůstalými. Tuto kontroverzní teorii by ovšem mohl osvětlit pouze soustavný komparativní výzkum i v jiných lokalitách.

Královští rychtáři a Rada nad apelacemi

Počátkem roku 1548 zahájila svou činnost Rada nad apelacemi, která výrazně zasáhla nejen do dosavadní právní praxe v Království českém, ale představovala rovněž druhou (vedle české komory) důležitou centrální instituci, s níž byl královský rychtář v kontaktu. Rada nad apelacemi byla institucí novou a představovala svého druhu vpád do relativní nezávislosti měst v oblasti soudnictví. Narušení staletých zvyklostí pochopitelně nevyvolávalo kladnou odezvu.¹⁵⁸ Vedle poměrně závažných kauz se Rada nad apelacemi za-

¹⁵⁴ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 261v.

¹⁵⁵ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 266v.

¹⁵⁶ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 315r.

¹⁵⁷ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 306r.

¹⁵⁸ *Instrukci pro apelační rady přináší Sněmy české II*, Praha 1880, s. 545–548; *k otázce agendy Rady nad apelacemi neztratila význam studie Adamová, Karolina: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*. In: *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha 1975, s. 101–112; *k osobě prvního prezidenta apelačního soudu Ryantová, Marie: Ladislav II. Popel z Lobkovic jako první prezident apelačního soudu*. SO, s. 185–204. *Podrobněji se působností Rady nad apelacemi zabývá ve vynikající studii též Hausenblasová, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627*. *Paginae historiae* 13, 2005, s. 5–31. *Ferdinand I. se krátce po zřízení Rady nad apelacemi obracel na třicet měst, mezi nimi též na Chrudim, Vysoké Mýto a Poličku: „Vám poroučíeme prikazujíc, komuž se koli jaký přísudek*

bývala (na základě odvolání od městských soudů) i zcela nepodstatnými malichernostmi.¹⁵⁹ Tyto „malicherné“ kauzy však mohly ve městech vyvolat závažné a dlouhodobé následky. Domnívám se, že je třeba tuto skutečnost mít neustále na paměti při posuzování činnosti a vazeb královských rychtářů na apelační soud. V možnosti závažných následků určité kauzy je třeba spatřovat důvod k poměrně častým žádostem královských rychtářů ve sledovaných městech k apelačnímu soudu o „naučení“ a „radu“.¹⁶⁰

Nejčastěji se apelačního soudu královští rychtáři dotazovali na postup v případech odúmrťi.¹⁶¹ Česká komora se součinností královského rychtáře s Radou nad apelacemi počítala, jelikož v dubnu 1588 vytýkali z Prahy Kochánkovi, že měl apelovat v záležitosti statku po Dorotě Vaňurce. Kochánek však upozornil na malou hodnotu této odúmrťi, v jejíž záležitosti se nevyplatí obracet se na apelační soud.¹⁶² V únoru 1595 Valentin Březovský žádal českou komoru o informace, jak se zachovat v záležitosti nálezů a příkladů užitečných pro jeho rychtářskou práci. Rozsudky Rady nad apelacemi si sice opatřil prostřednictvím svého prokurátora (tj. Duchoslava Tuguryna), ale byl nucen za ně platit. I v tomto případě ovšem

---

od rad našich nad apelacemi zřízených stane, abyšte jednomu každému bez meškání práva dopomáhali a zoumysla žádnému v tom odtahov nedělali. A jakož také rychtář sám u Vás až do pěti kop grošů českých soudí, a od rychtáře před Vás apelací jde, toho při tom zuostavujeme na ten konec, nebude-li kdo na orteli Vašem přestati chtíti, tehdy aby mohl a moc měl před osobou naši královskou a rady naše obzvláště k tomu na hradě Pražském, jakž výš dotčeno, usazené, apelací a odvolání vzíti, čehož se od Vás každému dopustiti má.“ Srov. Sněmy české II, Praha 1880, s. 548.

¹⁵⁹ Adamová, Karolina: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*, s. 103–104.

¹⁶⁰ AM CR, *Liber sententiarum*, inv. č. 7040, č. knihy 4980. Na základě velmi omezené vypovídací hodnoty pramene lze říci, že apelační soud potvrdil verdikty chrudimského městského práva zhruba v 60% případů a reformoval přibližně ve 40%. Do jaké míry ovšem tato skutečnost svědčí o snaze prosazovat do rozhodování městských soudů prvky římského práva a rovněž o omezování „soudní autonomie“ měst, nelze vůbec říci; srov. též Adamová, Karolina: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*, s. 101–112.

¹⁶¹ AM CR, inv. č. 438, kart. 6. Koncem října 1584 z apelací psali Kochánkovi, aby nechal uplynout šest týdnů a poté žádal o vydání statku u chrudimského práva, roku 1585 oznamoval české komoře, že v záležitosti statku po někdy Kašparu Ojnierovi očekává rozhodnutí apelací.

¹⁶² AM CR, inv. č. 438, kart. 6.

Valentin Březovský doplnil, že další peníze na zaplacení těchto nálezů od apelací by musel brát z odúmrtí. Obával se toho, že by musel pak uhradit příslušnou sumu ze svého.¹⁶³

Za určitých okolností však mohl apelační soud představovat výhodu pro městskou elitu (konšelský sbor, obecní starší i královského rychtáře), provázanou úzce s oběma spornými stranami. Zářný příklad tohoto počínání představuje v Chrudimi složitá kauza vdovy po Matěji Mydláři, která se po manželově smrti podruhé provdala za Eustachia Landeka z Traunštejna a opakovaně prostřednictvím suplik císaři napadala počínání poručníků sirotků po prvním choťi ve snaze stát se poručnicí sama. Ludmila Landeková se obávala, aby poručníci Jan Kukal, Jan Aujezdský a Daniel Mydlář nepřipravili nezletilé děti o majetek. Šlo o střet vlivných jedinců: Aujezdský býval radním písařem v 80. letech 16. století, Daniel Mydlář zasedal v 90. letech 16. století v městských radách a Eustachius Landek z Traunštejna působil při Radě nad apelacemi v Praze.¹⁶⁴

Landek požadoval, aby sirotky a jeho choť Ludmilu zastupoval ve sporech s Aujezdským, Kukalem a Danielem Mydlářem prokurátor Duchoslav Tuguryn, bývalý radní písař a opakovaně člen městských rad, který se však zdráhal.¹⁶⁵ Domnívám se, že Tugurynovo chování lze jednoznačně interpretovat jako obavu angažovat se v soudním sporu proti „spolukonšelům“ v městské radě. Nakonec se pře ujal až na výslovný příkaz císaře.¹⁶⁶ Na Daniela Mydláře a na primase Jana Bydžovského si roku 1603 stěžovala také Dorota Voříšková, přičemž oba vinila ze snahy rozptýlit majetek ke škodě svých dětí. Voříšková žádá, aby byla jmenována poručnicí ona s tím, že se tak již v Chrudimi stalo a argumentuje právě

¹⁶³ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46; „ (...) a potom by snad takováž odúmrtí na mně postíhati aneb na mém statečku by se chtěla.“ Téhož dne oznámil, že očekává rozhodnutí apelací v záležitosti odúmrti po Janu Zálabském.

¹⁶⁴ AM CR, inv. č. 92, kart. 3.

¹⁶⁵ AM CR, inv. č. 93, kart. 3; „Nebo on sic bez jistého Vaší Císařské Milosti k tomu povolení a o tom dostatečného poručení k sobě nepřijme té pře, obává se aby tudý z meze povolání svého nevykročil.“ Dostí podstatná je též zmínka Eustachia Landeka z Traunštejna, „že ti jistí poručníci někdejší jako zejména Daniel Mydlář, Jan Kukal, Jan Aujezdský jsouce chytráci zastaralí (!) a všelijakých ouskoků právních dobře povědomí a jim zvyklí.“

¹⁶⁶ Ke kauze sirotků po Matěji Mydlářovi srov. AM CR, inv. č. 89 až 95, kart. 3. Kauzou z let 1588–1596 se zabýval Malý, Tomáš: „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly ...“, s. 55–100 (zejm. s. 82–89).

příkladem Eustachia a Ludmily Landekových.¹⁶⁷ Rozhodnutí apelačního soudu v kauze rodiny Mydlářů však poměrně dlouho nepřicházelo, zjevně pro složitost případu. Po jeho doručení pak bylo oběma sporným stranám na radnici pouze tlumočeno. Spor o úctyhodný majetek po Matěji Mydlářovi zaměstnával chrudimské obyvatele velice dlouho. Z hlediska předkládaného textu je však případ zajímavý především tím, že v něm královští rychtáři nevystupují. Očekávat bychom mohli s ohledem na jejich „úřední povinnost“ spíše pravý opak – Valentin Březovský, Samuel Franc z Liblic a Šebestián Kryštof dle mého názoru prostě do spletité kauzy, v níž se střetávaly zájmy nejen přímo zúčastněných stran, zasahovat nechtěli. I jim tedy do určité míry přišla vhod existence Rady nad apelacemi, která z nich obtížné břemeno rozhodnutí sňala. Nepřímým dokladem pro tuto úvahu může být nechuť prokurátora a spolupracovníka královských rychtářů Březovského a France Duchoslava Tuguryna celé kauzy se ujmout.

K podobné situaci došlo také ve Vysokém Mýtě, kde se Alexandr Lexa se v letech 1574–1586 soudil o dům ve městě s Kateřinou Burýškovou, sestrou své zemřelé ženy. V roce 1574 celá kauza začala sporem o pozůstalost po Andrysovi Frycovi, bratrovi Kateřiny Burýškové a Anny Lexové, který tehdejší královský rychtář Mikuláš Holček předal apelačnímu soudu.¹⁶⁸ V roce 1594 byl Lexovi v záležitosti tlumočen na vysokomýtské radnici rozsudek apelačního soudu „*v přítomnosti V[áš] M[ilosti] C[ísařské] pana rychtáře a některých radních osob*“.¹⁶⁹ Přesto se celá kauza táhla dál, přičemž byla ukončena spíše nátlakem apelačních radů, což zjevně vyhovovalo i městu.¹⁷⁰ I zde se královský rychtář nemusel přímo angažovat.

Na druhou stranu události v Chrudimi a Vysokém Mýtě v závěrečných letech 16. století a počátkem věku následujícího nelze generalizovat, neboť zřízení Rady nad apelacemi představovalo závažný zásah do dosavadních zvyklostí.¹⁷¹ Královští rychtáři v této systémové změně nehráli prvořadou úlohu, poněvadž např. u odúmrtí nadále nejprve očekávali výrok

¹⁶⁷ NA, SM, inv. č. 502, kart. 276, sign. C 26/3.

¹⁶⁸ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 893, sign. H 60/8.

¹⁶⁹ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/27.

¹⁷⁰ *Tamtéž*; „*Jest ta naděje, že Jeho Milost Císařská při témž rozsudku právním zuostaviti a jeho Alexandra Lexu pro jeho neslušné a daremné zanepřázdňování k složení pokuty Mandatem (!) někdy císaře Maxmiliána, slavné paměti, vyměřeným skutečně přidržeti milostivě poručiti ráci.*“ *Nedatováno, po roce 1586.*

¹⁷¹ *Na příkladu Litoměřic dokládá tuto skutečnost Kastner, Quido: Městská správa v Litoměřicích v 16. století. SO, s. 135–144.*

soudu městského a teprve pak se odvolali k apelačnímu soudu do Prahy.¹⁷² Důležitějším se jeví fakt, že tak v zájmu obrany fiskálních zájmů panovníka ve městě činili patrně dosti často. Tím k penetraci římského práva do českého soudnictví prostřednictvím apelačního soudu nepřímou přispívali.

Závěr

Jmenování královských rychtářů v roce 1547 (v Poličce roku 1552) představovalo jeden ze závažných důsledků událostí let 1546-1547. Královští rychtáři měli za úkol hájit panovníkovy zájmy v daném městě. Se značnou pravděpodobností lze předpokládat, že v počátcích své činnosti bylo jejich primárním úkolem dohlížet na jednání městských rad, aby tak včasným informováním zabránili možnému opakování událostí z „krizových“ let. Této skutečnosti napovídá též obsah první instrukce, která těmto záležitostem věnuje rozsáhlou pozornost. Na druhou stranu se však ve všech sledovaných městech stali královskými rychtáři měšťané dané obce. Podle mého názoru se jednalo o logický vývoj, poněvadž pouze měšťan daného města byl dostatečně zpraven o vzájemných vztazích obyvatel a dění ve městě. Zároveň se v případě Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky (a jistě i dalších měst) jednalo většinou o dlouholeté členy městské rady. Důvod k výběru bývalých konšelů a obecních starších je možné spatřovat v autoritě a zkušenostech, kterých daný jedinec díky působení ve správě města nabýval.

Pozvolna se nejdůležitější povinností královských rychtářů stávalo dohlížení na záležitosti odúmrtí, a to díky tlaku české komory. Stupňování fiskálních nároků, mimo jiné v souvislosti s boji na jihovýchodní hranici rodícího se podunajského soustátí, však na druhou stranu umožňovalo uvolnit vzájemný vztah mezi panovníkem a jeho městy. Půjčky panovníkovi (a zároveň schválení Koldínových práv) ovlivnily způsob jmenování královských rychtářů, poněvadž od 70. let byly tyto osoby vybírány přímo na návrh daného města z řad konšelů a obecních starších. Výběr z městy navrhovaných kandidátů asi závisel na dobrozdání podkomořího královských a věnných měst. Královský rychtář však zůstával nadále jedním z měšťanů a ve své činnosti byl nutně ovlivněn vztahy, které jej pojily s ostatními obyvateli. V Chrudimi představuje jasný příklad Valentin Březovský.

---

¹⁷² *Sněmy české II*, s. 545; „Jestliže by se komu zdálo, že by skrze soudy a ortele v městech našich královských obtěžován byl, aby ten každý před nás aneb rady od nás k tomu zřízené se odvolati a apelaci k tomu vzíti mohl (...).“

Královským rychtářům v českých městech věnoval dosud soustavnou pozornost pouze František Roubík. Jeho rozsáhlá a materiálově bohatá studie však již neodpovídá současnému stavu poznání a navíc je na ní patrná doba vzniku. Předně Roubík vychází ze schématu, dle něž celkový vývoj vztahů mezi panovníkem a českými stavy neúprosně směřoval ke konflakraci v letech 1618-1620 a události roku 1547 představují *pouze* dílčí etapu - etapu dosvědčující snahu Habsburků o maximální omezení politických práv Koruny české. Z tohoto hlediska pak Roubík nahlíží na jmenování královských rychtářů jakožto na vpád panovnické moci do městského prostředí, jehož důsledky byly jednoznačně negativní. Na několika místech sice nepřímo přiznává nutnost vzájemně korektních až přátelských styků mezi královským rychtářem a městskými radními, avšak dále toto konstatování relativizuje. Navíc zcela opomněl spolupráci královských rychtářů a obecních starších v řešení odúmrťí. Dále v záležitostech jmenování královských rychtářů odmítá (jakožto provizorium) oprávnění komorních komisařů a především podkomořího jmenovat tyto „zeměpanské zástupce“. Za jediný řádný způsob implicitně považuje pouze jmenování dle návrhu města. Podle mých zjištění však tento způsob začal být užíván až od 70. let 16. století. Závažný nedostatek Roubíkovy studie spočívá též ve využití pramenů primárně centrální provenience, tj. české komory, zatímco nevyužity zůstaly prameny z archivů měst a materiály uložené ve 30. letech 20. století v Archivu Národního muzea. Využitím všech těchto pramenů, jejich vzájemnou kombinací a srovnáváním, však lze dojít k poněkud jiným závěrům.

Na zvolených příkladech tří královských věnných měst jihovýchodních Čech je možné doložit tezi o asimilaci (nejen) nově příchozích jedinců městskou společností.¹⁷³ V tomto případě byl asimilován *úřad* skrze *jeho držitele*. Jinými slovy díky tomu, že královským rychtářem býval měšťan daného města, přestávali být královští rychtáři *jen* panovníkovými „mocenskými exponenty“ a postupně jejich pocit sounáležitosti s městskou komunitou vítězil nad služební přísahou. Zhruba od 80. let 16. století se agenda královských rychtářů postupně omezovala jen na záležitosti odúmrťí a rychtáři sami přitom postupovali v interakci s obecními staršími a Radou nad apelacemi. Příklad vyšetřování v Chrudimi roku 1602, kdy musel být rychtář doslova *nucen* vypovídat a nebyl za svou laxnost jakkoliv potrestán, potvrzuje tezi o tom, že si tohoto vývoje – asimilace úřadu královských rychtářů městem prostřednictvím jeho držitelů - byla vědoma i česká komora a mlčky jej tolerovala. V roce 1619 byl úřad královských

¹⁷³ Miller, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, s. 47–76 a 249–276.

rychtářů krátkodobě zrušen.¹⁷⁴ Po jeho obnovení v souvislosti s porážkou českého stavovského povstání se na provázanosti královských rychtářů s městskou pospolitostí prakticky nic nezměnilo, což však již představuje problém překračující zvolený časový rámec tohoto příspěvku.¹⁷⁵

Na provázanost královských rychtářů a městských rad reagoval panovník až v 18. století, kdy došlo k závažným správním reformám. Státní správa se „profesionalizuje“ a „postátňuje“ a úřad královského rychtáře již neodpovídá požadavkům diktovaným novými podmínkami. Situaci, v níž královský rychtář je spíše než reprezentantem zájmů panovníka dalším členem městské rady a nemá požadované elementární právnické vzdělání, není již možné dále tolerovat.¹⁷⁶

Domnívám se, že řada výše prezentovaných hypotéz a závěrů může být potvrzena či naopak relativizována dalším soustavným a především komparativním bádáním. Zajímavá problematika královských rychtářů si tuto pozornost jistě zaslouží.

---

¹⁷⁴ V Chrudimi k tomu radní písař poznamenal: „A to jest první obnovení [rady] za Frydrycha (!) krále. Z rychtářův královských již sešlo. Víde sněm v létu 1619 od stavův držaný na hradě Pražském.“ *AM CR, Liber contractuum ruber ab anno 1607, inv. č. 375, č. knihy 167, sign. B 16 (I B 16), fol. 305r.*

¹⁷⁵ V Chrudimi lze toho tvrzení doložit životem a působením Jana Máje, nejprve emigranta, posléze radního a purkmistra a v polovině 17. století královského rychtáře, k němuž v omezené míře Novotný, David: *Chrudimský měšťan Jan Máj a vztahy mezi Chrudimí a Poličkou na přelomu 16. a 17. století. CHVS 11, 2007, s. 145–160.*

¹⁷⁶ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 281–284; Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 106–126; též Dvořák, Radovan: *Vysoké Mýto*, s. 31 a 37. *K situaci ve Vysokém Mýtě v 18. století (až!) poznamenává Dvořák, že „císařští rychtáři, příbuzensky spjatí s konšelstvem, jsou pro panovníka nespolehliví a často stojí na straně městského patriciátu“.*

Zusammenfassung

Die königlichen Schultheißen in den Mitgiftstädten in der Zeit vor dem Weißen Berg (am Beispiel der Städte Chrudim, Vysoké Mýto [Hohenmauth] und Polička)

Infolge der Niederwerfung des Widerstandes der böhmischen Stände gegen Ferdinand I. im Jahre 1547 wurden die königlichen Schultheißen in den königlichen und Mitgiftstädten bestellt. Ihre Aufgabe war, auf die Tätigkeit der Stadträte, der Bürger zu beaufsichtigen und vor allem die Fiskalinteressen des Herrschers zu wahren. Es ist wahrscheinlich, dass die Erfahrung mit der Existenz der ähnlichen Ämter in Kastilien (corregidores) und in den Alpenländern (Stadtanwalt) bei der Errichtung dieser Institution eine bestimmte Rolle spielte. Der vorliegende Beitrag widmet sich der Tätigkeit, den Kompetenzen und Methoden der Bestallung der königlichen Schultheißen mit der Ausnutzung von Modellbeispielen der ostböhmischen Städte Chrudim, Vysoké Mýto [Hohenmauth] und Polička.

Die königlichen Schultheißen sollten sich in ihrer Tätigkeit nach den Weisungen richten, die die Böhmisches Kammer erließ. Es wurden drei solche Weisungen im Ablauf der verfolgten Zeitperiode (1547/48, 1582 und 1617) erlassen. Die erste Weisung wurde etwas vag formuliert und im Laufe der Zeit wahrscheinlich weiter mit den ad hoc entstandenen Zuschriften der Böhmisches Kammer an die konkreten Schultheißen ergänzt. Die zweite Instruktion reagierte auf die gerade laufende Pestsäuche in den böhmischen Ländern und löste vor allem die Fragen des Heimfalles. Die letzte Instruktion aus dem Jahre 1617 befestigte zwar die Befugnisse zur Kontrolle der Kirchenrechnungen, aber sonst sanktionierte sie nur damaligen Zustand.

Die königlichen Schultheißen wurden am Ende des Jahres 1547 wahrscheinlich auf Grund des Vorschlags der in einzelnen Kreisen des Böhmisches Königreichs amtierenden Kammerkommissäre benannt. Später war der Unterkämmerer der Mitgiftstädte zu Benennung berechtigt und man kann nicht ausschließen, dass ähnliche Berechtigung auch der Unterkämmerer der königlichen Städte hatte. Vielleicht im Zusammenhang mit der Entspannung in Beziehungen zwischen dem Herrscher und den Städten, nach der Verabschiedung des Koldiner Gesetzbuches, gewannen die Stadträte das Recht, die Kandidaten für das Amt des königlichen Schultheißen zu benennen. Von deren Vorschlägen wurde – voraussichtlich auf Grund der weiteren Untersuchung oder Begutachtung – der neue königlichen Schultheiß von der Böhmisches Kammer ausgewählt. Der legte nachfolgend den Dienst ab.

Schon am Anfang dieser Institution wurden zu königlichen Schultheißen (nicht nur in diesen drei Städten) die Bürger aus gegebenen Lokalitäten, die in allen Fällen vorher in den Stadträten wirkten. Ihre Belohnung lag auf den Schultern der Stadt und so wurde es zum Schultheiß am öftesten eine materiell gesicherte Person. Diese Beamten standen zwischen dem Herrscher und den Stadtbürgern. Es scheint, dass für sie in meisten Fällen die Beziehung zur Stadt wichtiger war. Die Böhmisches Kammer duldet diesen Zustand und war sich der daraus entspringenden Beschränkungen bewusst.

1568 kam es in Chrudim zu Unruhen, wann sich ein Teil von Bevölkerung auf Grund des Verdachtes der schlechten Wirtschaft gegen den Stadtrat und den königlichen Schultheiß, der mit dem Rat eng verbunden wurde, wendete. Auch im Jahre 1602 in dieser Stadt untersuchte eine Kommission die Beschwerden des hierortigen Bürgers Písecký. Unter den Untersuchten war auch der königlichen Schultheiß, der sich nach dem Bericht dieser Kommission als einer der Mitglieder des Stadtrates benahm. In den beiden Beispielen handelt es sich um den Nachweis des engen Verhältnisses des Schultheißen zur Stadt, das sie vor dem Dienst dem Herrscher und der Böhmisches Kammer bevorzugten.

Auch das Verhältnis der königlichen Schultheißen zum Prager Appellationsgericht war wichtig. In der Angelegenheiten des Heimfalles wandten sie sich sehr oft gerade auf diese Gerichtsstanz und so halfen sie indirekt der Durchdringung des römischen Rechtes in das Rechtssystem des Böhmisches Königreiches.

Man kann feststellen, dass die Institution des Herrschers Stellvertreters in den Städten durch die Wirkung der Einwohner der konkreten Stadt auf die Position der königlichen Schultheißen assimiliert wurde. Der Landtag der böhmischen Stände löste im Jahre 1619 die Institution der königlichen Schultheißen provisorisch auf. Nach dem Schlacht auf dem Weißen Berg wurde sie aber wiederhergestellt. Im Vergleich zur Zeit vor dem Schlacht auf dem Weißen Berg kam es praktisch zu keinen Änderungen. Erst im Verlauf des 18. Jahrhunderts war die Situation, wann der königliche Schultheiß mehr als Diensteid seine Verbundenheit mit der Stadt achtete, schon unhaltbar. Es folgten die Reformen und die Auflösung des Institutes der königlichen Schultheißen in der Zeit der Reformen des Kaisers Josef II.

Bisher widmete es sich der Problematik der königlichen Schultheißen systematisch nur František Roubík. Seine Studie aus dem Jahre 1930 entspricht aber nicht mehr der heutigen Erkenntnis und die Aufgabe des Autors dieses Beitrages wurde, sie der Revision auf diesem Modellbeispiel zu unterziehen. Nebst Roubíks Beitrages kann man auf die sporadischen und unsystematischen Erwähnungen über die königlichen Schultheißen

auch in den der Geschichte der konkreten Städten gewidmeten Texten treffen (sog. „case studies“). Wegen dieser Zerstretheit sind ähnliche Texte zur Frage der königlichen Schultheißen sehr schwer nutzbar. Die interessante Problematik der königlichen Schultheißen verdient sich zweifellos die Aufmerksamkeit der Forscher auch in der Zukunft. Voraussichtlich lohnenswert werden die komparativen Studien.

Royal Reeves in Dower Towns in the Period before the Battle of the White Mountain (1620), Based on the Examples of Chrudim, Vysoké Mýto, and Polička

As a consequence of the suppression of the revolt of the Bohemian estates against Ferdinand I in 1547, royal reeves were appointed in the royal and dower towns of Bohemia. Their function was to keep an eye on the activities of the town councils and burgesses, and especially to safeguard the fiscal interests of the sovereign. This article examines the activities and responsibilities of these royal reeves, and the designations given to them, based on the examples of the eastern Bohemian towns of Chrudim, Vysoké Mýto, and Polička.